

A magyarországi melegnyilvánosság

– Lesbikus közösségi és nyilvános színterek –

SZAKDOLGOZAT

Jász Annamária
Kommunikáció szak

Témavezető: Dr. Hammer Ferenc adjunktus

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Budapest, 2011

Tartalomjegyzék

1. Melegek és nyilvánosság. A kutatás iránya és módszerei.....	
2. A csoporthoz tartozás, az identitás és a közösség problémája.....	
2. 1. Leszbikus közösség és szubkultúra – általános problémák.....	10
3. Leszbikusok a történelemben.....	
3.1 Homoszexualitás és társadalom viszonya.....	12
3.2. Leszbikusok és leszbikus magatartások nyomai a nyugati világban.....	13
3. 3. Leszbikus- és melegmozgalmak.....	14
3. 4. A leszbikusok láthatatlanságának okai – a herstory szükségessége.....	16
4. Leszbikusok Magyarországon.....	
4. 1. Leszbikusok a szocializmusban.....	20
4. 1. 2. Az Egyetem presszó – férfiak által uralt terep.....	21
4. 1. 3. Hirdetések, társkeresők.....	22
4. 1. 4. Az első terek: a legendás Ipoly mozi és a Muskátli kisvendéglő.....	23
4. 1. 5. A politikai közeg: rendőrök és nyilvántartás.....	25
4. 1. 6. Egy külön világ: Szatina.....	26
5. Leszbikus nyilvánosság és színterek a rendszerváltás utáni mozgalmisság idején	
5.1. A magyarországi meleg mozgalom.....	28
5. 2. Meleg fesztivál, meleg infrastruktúra.....	29
5.3. Leszbikusok a mozgalomban.....	31
5.4. A Labrisz megalakulása.....	34
6. Leszbikus színterek napjainkban.....	
6. 1. A külön női tér igénye.....	36
6. 2. Labrisz-rendezvények.....	38
6. 3 Leszbikus színterek a partiszférában.....	42
6. 4. Egy alternatíva: Csaj Kocsmasport Akciócsoport.....	44
6. 5. Leszbikus kávézó, leszbikus média.....	46
6. 6. Leszbikus igények.....	48
6. 7. A leszbikus közösségek problémája: a civil probléma.....	52
7. Összegzés.....	
Felhasznált szakirodalom.....	

1. Melegek és nyilvánosság. A kutatás iránya és módszerei

A nyilvánosság fogalmának vizsgálata elkerülhetlenné teszi Jürgen Habermas 1962-es művének említését: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozását* a nyilvánosság történeti, szociológiai és kommunikációelméleti megközelítései annak számos kritikája ellenére is kiindulási pontnak veszik. Habermas klasszikus, a közszféra és a magánszféra közti feszültségtérben kibontakozó, a 19. századbeli klubokhoz, kávéházakhoz kötődő polgári nyilvánosságmodell-egységének a polgári sajtó hanyatlásával, a tömegkommunikációs eszközök megjelenésével szakadt vége. E modell későbbi kritikusi ennek egydimenziós jellegét bírálták leginkább, rámutatva arra, hogy léteztek más al- és résznyilvánosságok, a plebejus nyilvánosság, az irodalmi kánonból kizárt szerzők által fémjelzett underground nyilvánosság, valamint a nők nyilvánossága (illetve az a folyamat, melynek eredményeképpen a modern politikai nyilvánosságot férfi territóriumként, a nők kirekesztésével definiálták).¹

Abban minden álláspont egyezik, hogy többfajta, súlyban eltérő nyilvánosság létezik egymás mellett. A kommunikációelméleti megközelítéseket alkalmazó szociológusok pedig egyetértenek abban, hogy a megváltozott tömegkommunikációs szokások újfajta nyilvánosságokat hoznak létre. Heller Mária szerint a köz-és magán, nyilvános- és nem nyilvános terekre felosztott kommunikációs teret a legújabb információtechnológiai eszközök, a digitális és a hálózati kommunikáció által nyújtott kommunikációs lehetőségek radikálisan átrendezik.² Heller John Keane-t idézi, mikor azt állítja, a korábbi egységes nyilvánosság-fogalommal szemben ma nyilvánosságok különböző méretű, egymást átfedő, és egymásba kapcsolódó komplex mozaikja jellemzi a közéletet. Keane szerint három szinten helyezkednek el ezek a nyilvánosságok, vagyis három szintre osztható a közélet: a makro-nyilvánosság a nemzetek feletti témák, a globális ügyek megvitatásának fóruma, emberek milliárdjai számára nyitott kommunikációs mező; a mezzo-nyilvánosságok a társadalmi, nyelvi, nemzetállami keretek által behatárolt ügyek megvitatására emberek millióinak nyújtanak közös, nemzeti, társadalmi szintű kommunikációs terepet; a mikro-nyilvánosságok a helyi, lokális ügyek fórumai szubnacionális szinten emberek tucatjai-ezrei számára. Itt a magántémákat felölelő számtalan kapcsolaton túl a köztémákat érintő kommunikációs aktusok közül elsősorban a helyi civil társadalom szereveződéseire, kis érdekcsoportok, fogyasztói csoportok, egyesületek

¹ Mátay Mónika: „Történészek Habermasról”. In: *Szociológiai Figyelő*, 1999
<http://www.c3.hu/~szf/Szofi99/07/Szemezes-Fr.htm>

² Heller Mária: „Új kommunikációs helyzetek és szükségletek: a hierarchikus nyilvánosságok kialakulása”. In: Nyíri Kristóf (szerk.): *Mobil információs társadalom*. (Budapest: MTA Filozófiai Intézet, 2001): 31-44.
http://21st.century.phil-inst.hu/2001_marc/brosura_hm/heller.htm#8

szerveződéseit jellemző kommunikációs aktusokra kell gondolni.³ Ebben az értelemben például környezetvédő, vallási, jótékonyági, lokálpatrióta csoportoknak, zsidó fiatalok önszerveződő közösségének is saját nyilvánossága van, melyek közös fórumokat, saját médiumokat, nyilvános-félnyilvános tereket, kávézókat, klubokat hoznak létre.⁴

Ugyanígy a meleg “közösségnek” is vannak nyilvános, félnyilvános terei. Meleg bárók (Cafe Alterego és Club Alterego, Capella, CoXx Man’s Bar, Café Underground, Habroló kávézó, Cafe Eklektika, Alibi Club) és szaunák (Magnum Szauna, Szauna 69) egész láncolata, mely Budapesten épült ki a legláthatóbb formában. A melegbárók közül igen sok virágzó transzvesztita-kultúrát is ápol. A meleg online élet különös jelentőséggel bír, a meleg online aktivitása sokkal nagyobb, mint heteroszexuális társaiké⁵: meleg információs weboldalként működik a Pride.hu, Gay.hu, a Melegvagyok.hu és a különböző meleg szervezetek oldalai, a társkereső oldalak: a Randi.gay.hu, Melegrandi.hu, Gayromeo.com, Gaydar.com és társaik. Létezik melegmédia is: hírportálként üzemel a Frissmeleg.hu, internetes rádióként a Rádió Pink, nyomtatott sajtótermékként, ingyenes programajánlóként pedig a Company Magazin. A Tilos Rádióban a *Szappanopera helyett* című műsor szól kifejezetten melegeknek és leszbikusoknak, kétheti váltásban.

Ez az infrastruktúra egy igen tág értelemben vett közösségre épül, hisz tagjait a párkeresési preferenciákon kívül nem köti össze semmi (a baráti, informális köröktől e dolgozatban eltekintek). Személyes kapcsolatok tekintetében viszont sok kisebb meleg csoportról, közösségről beszélhetünk, melyek esetében a párkeresésen kívül más motivációk is közösségformáló erővel bírnak. Ilyenek a civil szervezetek: a telefonos lelkeség-nyújtó szolgálatot, jogsegélyszolgálatot működtető, HIV/AIDS prevencióval foglalkozó Háttér Társaság a Melegekért, a Budapest Pride meleg fesztivált szervező Szivárvány Misszió Alapítvány, a leszbikusokat képviselő Labrisz Leszbikus Egyesület. Ezek egyik fontos célja az érdekérvényesítés. Sok más olyan közösség és szervezet létezik, mely egy-egy specifikus témára csavarodik fel: keresztény melegek járnak a Mozaik Közösségbe, sportolni vágyó melegek az Atlasz Sportegyesületbe, a kirándulni vágyók a Vándormások Túracsoportba, BME-s és más egyetemisták a Műegyetemi Meleg Körbe, táncoslábú melegek a Gemini Tánckörbe. Fontos megjegyezni, hogy ezek mind Budapestre koncentrálódnak, és noha vidéken is él pár szervezet (a Dél-alföldi Melegkör vagy az Írisz Baráti Társaság Szegeden), jelenleg hatalmas problémát jelent a vidéki melegélet szervezetlensége és láthatatlansága.

Ha visszakanyarodunk a nyilvánosságfogalom szociológiai és kommunikációelméleti megközelítéseihez, elmondható, hogy létezik egy nagy, „elképzelt” közösségre épülő, fizikai és

³ Ezek elméleti konstrukciók, tiszta formában nehezen határolhatóak körül, egymással kapcsolatban lehetnek, egymásba való átmeneteik nem kizártak, ugyanazok a témák mindegyik szinten megjelenhetnek.

⁴ Császár Balázs „A közösségek és a nyilvánosság” című tanulmánya elemzi ezeket. In: *Közösségi relációk: elméletek, narratívák, hipotézisek*. Szerk. Feleky Gábor. (Szeged: Belvedere Meridionale, 2009): 141-152.

⁵ Dr. Törőcsik Mária: „A ’meleg’ fogyasztó – célcsoport vagy ’kis színes’”. Dr. Törőcsik Marketing Inspiráció – Fogyasztói Magatartás Kutató Intézet Kft. (2002) http://www.dr-torocsik.hu/tanulmanyok/meleg_fogyasztok.pdf

virtuális terekből felépülő nyilvános hálózat. Ez a közösség a maga valójában rendkívül heterogén és töredezett, sok, egymástól elkülönülő kis közösségből áll, melyek mind létrehozhatnak kisebb-nagyobb nyilvános tereket, nyilvánosságokat saját maguk részére (ezek funkciója a közösségépítés az identitás megélésének közösségi interakciókon keresztüli megélése), illetve a külvilággal való nyilvános kommunikációra (ennek funkciója az identitás láthatóvá tétele, a társadalmi elfogadás növelése, az érdekek érvényesítése: legnagyobb súlyú megnyilvánulása a Budapest Pride melegfesztivál és -felvonulás).

Meleg vonatkozásban a nyilvánosság és a nyilvános kifejezések másfajta tartalommal is telítődnek. A meleg-identitásnak az élet különböző színterein való nyilvános felvállalása társadalmi elutasításba ütközik, és ez a tény rögtön más dimenzióba helyezi a melegnyilvánosságot és -nyilvánosságokat. A nyilvánosság elé lépés egy meleg számára az első *coming out*-tal veszi kezdetét, majd sok esetben fokozatosan jut el odáig, hogy egy kisebb-nagyobb melegközösségben, más melegekkel történő közösségi interakciók során éli meg identitását, legyen az szűk baráti kör, melegbár, vagy önkéntes szervezet. A nyilvánosság egy meleg számára jelentheti a heteroszexuális többségi társadalom nyilvános színtereit is, az utcát, a munkahelyet, a plázát, a tömegközlekedési eszközöket, ahol jelzésértékű, ha az illető megragadja azonos nemű párja kezét. Nyilvánosság elé lépés az is, ha a Meleg Büszkeség Menetében gyalogolva a szélesebb értelemben vett nyilvánosságnak is felfedi „titkát”, számolva az eshetőséggel, hogy az országos médiában milliók számára válik ismertté szexuális orientációja.

A 2007-ben készült, LMBT (leszbikus-meleg-biszexuális-transznemű) emberek társadalmi kirekesztettségével foglalkozó kutatás szomorú képet fest a melegekkel kapcsolatos társadalmi attitűdökről, és arra mutat rá, hogy minél kevésbé fedi fel magát valaki a nyilvánosság előtt, annál kevesebb sérelmet szenved el.⁶ A rejtőzködés tehát biztonságos életformát feltételez, holott az egyenlő jogok biztosításának egyik előfeltétele a hátrányosan megkülönböztetett csoportok társadalmi láthatóságának növelése lenne, hisz társadalmilag láthatatlan egyének érdekeit nem lehet képviselni - viszont egy elutasító társadalmi közegben meg lehet érteni az identitását titokban tartó egyén félelmeit. A társadalom által elutasított identitás számára létfontosságúak azok a speciális zárt, mégis egymás számára nyilvános terek, ahol szabadon, biztonságban artikulálódhat.

A melegek között a leszbikus nők még kevésbé láthatóak, ennek számtalan társadalmi, történelmi, gazdasági oka van. A meleg nők alulreprezentáltak a meleg-szórakozóhelyeken, a vegyesnek meghirdetett melegjogi önkéntes szervezetekben, és leszbikusok számára külön bár és sajtótermék nem létezik. Külön a leszbikusok érdekeit egyetlen szervezet, a Labrisz Leszbikus Egyesület képviseli, melynek alapszabálya kimondja, hogy kizárólag nő lehet

⁶ Takács Judit, Mocsonaki László, P. Tóth Tamás (szerk.): *A leszbikus, meleg, biszexuális és transznemű (LMBT) emberek társadalmi kirekesztettsége Magyarországon. Kutatási Zárójelentés.* (Budapest: MTA Szociológiai Kutatóintézet, 2007): 37.

szervezeti tag, férfiak csak pártoló tagságban lehetnek. A havonta megszervezett Ösztrosokk-bulik is kizárólag nők számára nyitottak, ennek az elkülönülésnek pedig történelmi, kulturális és pszichológiai okai vannak.

A leszbikusok jóval kisebb és többszörösen elnyomott csoport benyomását keltik, akik amellett, hogy a melegnyilvánosságon belül egy elszigetelt nyilvánosságot hoznak létre, extra energiákkal dolgoznak a nagy nyilvánosság előtti láthatóvá tételen – elég a Meleg Büszkeség Menetének dobokkal és „Látható leszbikusok”-transzparencsellel felszerelkezett Labrisz különcsapatára gondolni. Mivel a rendkívül heterogén melegközösség és -nyilvánosság vizsgálatának a szakdolgozat terjedelmére vonatkozó előírások állítanak korlátot, és a leszbikusok nemhogy a többségi, de a melegtársadalmon belül is margóra szorultak, a melegközösség leszbikusok által alkotott szejetére helyezem a vizsgáladás fókuszát. Dolgozatom arra vállalkozik, hogy a múltbeli és jelenlegi leszbikus nyilvános terek, közösségi és érintkezési szinterek vizsgálatával meghatározza, pontosabban rávilágítson a magyar leszbikusok sajátos helyzetére, kijelölve a további vizsgáladások és kutatások irányát. Ehhez először tisztázok pár meghatározást, mint például csoport, identitás és közösség; majd áttekintem a leszbikusok szélesebb, majd a magyar történelemben való megjelenését, illetve az ezzel kapcsolatos hiányosságokat és az erre adott reakciókat; megvizsgálom a rendszerváltás előtti és utáni leszbikus nyilvánosságokat, illetve a jelenlegi helyzetet, az alapvető problémákat, melyek sok ponton érintkeznek a szélesebb értelemben vett meleg társadalom problémáival.

A téma természetesen felveti a magyar nők helyzetét és a feminista törekvéseket is, ezek részletes bemutatása azonban meghaladná egy szakdolgozat kereteit, ezért épp csak annyiban foglalkozom velük, amennyiben konkrétan a leszbikusokhoz kapcsolódnak. Ugyanígy el kellett vetnem a leszbikusok médiabeli reprezentációjának átfogó vizsgálatát is, holott ez a velük kapcsolatos társadalmi attitűdök egyik meghatározó eleme. A kutatás során egy szűkebb körre fókuszáltam: ez a Labrisz Leszbikus Szervezet és „köre”, vagyis azok a leszbikusok, akik kapcsolatban állnak a szervezettel, ilyen módon az önkéntesség közvetett formájával, látogatják rendezvényeit, és rajta vannak a szervezet levelezőlistáján. Felhasználtam a Labrisz Leszbikus Egyesület leszbikus nőtörténettel kapcsolatos kiadványait, a Háttér Társaság a Melegekért archívumának a magyar leszbikus szubkultúrával kapcsolatos anyagait, valamint mélyinterjút készítettem kilenc, jelenlegi és egykori Labrisz-taggal; az egyetlen zártkörű leszbikus buli, az Ösztrosokk alapítójával és szervezőjével; egy leszbikusoknak szóló szabadidős klub, a Csaj Kocsmasport Akciócsoport szervezőjével; illetve online kérdőívet tölttettem ki 50, a Labrisz levelezőlistáján szereplő leszbikusossal.

2. A csoporthoz tartozás, az identitás és a közösség problémája

Melegek alatt a közgondolkodás hajlamos egyedül a férfiakat érteni, és ennek megfelelően az LMBT-csoportmegjelölés is külön választja a leszbikusokat és a melegeket. Dolgozatomban a *meleg* gyűjtőnevet homoszexuális nőkre és férfiakra értem, ugyanakkor élek azokkal az egyértelműsítő kategóriákkal, mint a *leszbikus*, vagy az *LMBT*. Míg az LMBT címszó alá politikai okokból besorolható egyének között jelentős különbségek adódhatnak identitásuk, életmódjuk és egyéb jellemzőik tekintetében, fő egyesítő erejük társadalmi kisebbségi csoporttagságukból ered.⁷ Ez a kisebbségi csoporttagság azonban nem látható (mint például a romák esetében), és nem is örökölhető (mint például a nemzetiségek esetében), és létrejöttének okai is meglehetősen zavarosak: biológiai, genetikai és társadalmi magyarázatok, esszencialista-konstruktivista identitáselméletek feszülnek egymásnak ezzel kapcsolatban. A homoszexualitás okainak keresése helyett fontosabb azzal törődni, hogy az egyén mit kezd ezzel a csoporttagsággal, hogyan határozza meg önmagát, illetve életének ezt a jellemzőjét.

Az önmeghatározás, vagyis az identitás problémájának kétfajta fontos megközelítését említeném. Az *esszencialisták* szerint a homoszexualitás mindig is létezett, a homoszexuális identitás magától értetődő, természetes kategória, csak máshogy artikulálódott a különböző történelmi korokban. A homoszexualitás esszencialista megközelítése szolgált alapjául a '60-'70-es évek meleg- és leszbikusmozgalmak identitáspolitikájának, erre alapozva ugyanis létjogosultságot szerzett és megalakulhatott egy olyan közösség, mely politikai jogokat követelhetett magának. A *konstruktivista* megközelítés szerint azonban lehet, hogy homoszexuális tevékenységek jelen voltak a történelemben például szodómiaként, de a homoszexuális öntudat a századfordulón keletkezett, amikor is a tevékenység alanyára talált, komoly társadalmi ügy lett belőle, és a bírósági perek beszámolóí, az orvosi feljegyzések és a szépirodalmi művek sok homoszexuálist ráébresztettek, hogy sajátos hajlamaival nincsen egyedül. Ezek a perek (mint például Oscar Wilde 1895-ös pere is), noha „a homoszexualitás elfojtását célozták, épp hogy népszerűsítették és definiálták a jelenséget”.⁸ Ebből kiindulva Diana Fuss a meleg identitást és a meleg esszencia/lényegiség fogalmát politikai fikciónak nevezi, melyet az aktivisták a melegmozgalom legitimálására és fenntartására használtak fel.⁹ Fuss egyetért a konstruktivista megközelítéssel, az identitások fiktív jellegével, ám támogatja Elaine Marks álláspontját is, mely szerint „az identitástudat szükséges, még akkor is, ha fiktív.” A politikai mozgalmak ugyanis változatlan politikai alanyokat igényelnek. Diana Fuss hozzáteszi, hogy a leszbikuselméletek összességükben nem utasítják el véglegesen a „leszbikus

⁷ Takács, Mocsonaki, P. Tóth (2000): 5.

⁸ Angus McLaren: *Szexualitás a 20. században*. (Budapest: Osiris Kiadó, 2002): 139.

⁹ Diana Fuss: „Leszbikus és meleg elmélet: az identitáspolitika kérdése”. *Replika* 33-34 (1998): 213.

esszencia” gondolatát, mert a meleghez képest még mindig elnyomottak, és mint elnyomott politikai közösség, kénytelenek ragaszkodni az esszencialista identitáspolitikához.¹⁰

A '90-es években a főként Észak-Amerikában elterjedt queer-elmélet elutasította az identitás fix, koherens és természetes voltát, és közös tulajdonságként normativitásellenes pozíciót foglalt el nemcsak a szexualitás területén, hanem olyan fogalmakat illetően is, mint a nyelv, bőrszín és nemzetiség.¹¹ Ez inkább divatos, mint elméleti terminus, és sok ország – köztük Magyarország – még a meleg és leszbikus identitások elfogadásának kérdésében is igencsak elmarad más fejlett demokráciáktól. „Magyarországon éppen elég nagy dolog, hogy megtaláld az identitásodat, nem lehet maszatolni, hogyan képviseled. Nem ismerek olyan embert, aki a kategóriáktól elszakad. Lehet, a queer előbb eltűnik, mint amíg mi odáig eljutunk. Ez inkább elméleti gondolatkísérlet. Az aktivizmusban nem látom, hogyan lehet erről gondolkodni” – erősítette meg álláspontomat Rédei Dorottya Labrisz-tag, a CEU gender studies-tanszékének kutatója. Az identitás és a nemi orientáció kapcsolata számtalan kérdést vet fel, melyek ismertetését szakdolgozatomban helyhiány miatt mellőzöm, és az egyszerűség kedvéért azt nevezem leszbikusnak, aki leszbikus szexuális gyakorlatainak legalább annyiban fontosságot tulajdonít, hogy más leszbikusokkal saját nemi orientációját felvállalva közösségi interakciókba lép, a szexualitás tevékenységén kívül is.

A társadalmi kisebbség fogalom tehát annak ellenére, hogy rögzített identitáskategóriákkal dolgozik, és azt a benyomást kelti, mintha léteznének meleg és leszbikus kategóriák helyes, illetve univerzális meghatározásai, hasznos politikai fogalom egy olyan társadalmi közegben, melyben a nem konvencionális érzelmi és szexuális irányultság vagy nemi önkifejezés diszkriminatív következményekkel járhat.¹² Felmerül a kérdés: ez a kisebbségi csoport vajon funkcionálhat-e úgy, mint közösség? Max Weber a társadalmi cselekvés fogalmából vezeti le a közösségi kapcsolatot: ha több személy cselekvésének értelmi tartalma egymásra irányul, létrejön a közösségi kapcsolat, melyet különböző motivációk irányíthatnak. A különböző motivációk megteremthetik az összetartozás-érzést, a közösségi identitást, amelyek annál erősebbek, minél több motiváció kapcsolja össze a közösség tagjait.¹³

A meleg kisebbségi csoportjához tartozók eszerint különböző érdekek által motivált magatartásformák mentén alkothatnak közösségeket. A meleg párkeresési lehetőségei limitáltak, így a kizárólag párkeresésre koncentráló, igen tág értelemben vett meleg közösségre épül az üzleti alapon működő meleginfrastruktúra, a melegbárok, szórakozóhelyek láncolata, melyek ad hoc, alkalmi kisközösségeket hoznak létre rövid időre – itt az egyetlen közös motiváció a párkeresés, valamint a szórakozás. Idevehetőek a virtuális, online közösségek is,

¹⁰ Fuss (1998): 214.

¹¹ Annamarie Jagose: „Queer-elméletek” In: *Bevezetés a queer-elméletbe*. Szerk. Annamarie Jagose. (Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 2003): 75–97.

¹² Takács, Mocsonaki, P. Tóth (2007): 5.

¹³ Max Weibert (1987) és Hankiss Elemért (2004) idézi Utasi Ágnes: „A közösségi kapcsolatok és a közélet” című tanulmányában. In: *Közösségi relációk: elméletek, narratívák, hipotézisek* (2009): 13.

melyek a meleg társkereső oldalakon verődnek össze. (Fejlett társadalmakban ez az üzleti infrastruktúra a hetvenes években kezdett kiépülni, Magyarországon a rendszerváltás utáni években).

Kisebb, szorosabb közösségeket alkotnak azok, akik meleg identitásukat a párválasztási preferenciákon kívül szabadidős vagy civil szervezetekben élik meg. Ezeket a párkeresés mellett más motivációk is összetartják: érdekképviselet, sportolás, a szabadidő hasznos eltöltése, barátokra találás, és a többfajta motivációból erősebb közösségtudat származik. A halmazok természetesen összeérhetnek, de a kettősség, vagyis a „bulizó tömegek és maroknyi civilek”-problémája mind a meleg nagytársadalomra, mind a leszbikus társadalomra jellemző. Ez a felállás önmagában nem lenne probléma, mivel nem lehet mindenki önkéntes, viszont jelenleg a mérleg nyelve a „kényelmes rejtőzködők” oldala felé billen, míg a meleg civil szféra önkénteshiánnyal küszködik.

Mindenesetre a nagytársadalom hozzáállása nagyban befolyásolja a melegek „tenni akarását”. Takács Judit 2004-es, magyar homoszexuálisokkal kapcsolatos kutatása rámutatott: a homoszexualitás identitásteremtő kapacitása jórészt abból adódik, hogy a homoszexualitás társadalmi reprezentációjának negatív tartalmi identitásfenyegetésként jelennek meg az érintettek számára.¹⁴ Sok önkéntes a 2010-es választásokkor bekövetkezett konzervatív-jobboldali fordulattól „remél” nagyobb társadalmi összefogást, szorosabb közösségtudatot a melegek részéről. Ez a meleg civil szférában hozhat pozitív fordulatot, viszont egy átlagos meleg esetben elsülhet visszafelé is: a 2007-es felvonuláson történtek hatására a többség biztonságosabbnak ítéli meg a rejtőzködést.

A 2009-es Budapest Pride fesztiválon jelen voltam egy olyan workshopon, mely a meleg-közösségfejlesztés problémájával foglalkozott. A beszélgetésen részt vett Vercseg Ilona, a Közösségfejlesztők Egyesületének tiszteletbeli elnöke, valamint a melegszeretkezők közül a Mozaik Közösség és a Vándormások Túracsoport szervezője, az Atlasz Sportegyesület, illetve a Szimpozion Egyesület és Labrisz Leszbikus szervezetek képviselői. Itt felvetődött az általam sokat hallott probléma, hogy a melegek többségének csak a bulizáson jár az esze, és alig van igény bármilyen más közösségi programra. A résztvevők egyetértettek abban, hogy a 2007-es felvonulás körüli támadások hatására elindult egyfajta párbeszéd a melegek és a többségi társadalom között, viszont párbeszédre nemcsak kifelé, hanem befelé is szükség van. Felvetődött egy fizikai határokkal rendelkező meleg tér létrehozásának, egy melegnegyednek az ötlete, a híres madridi példán felbuzdulva, de a találkozó elhangzottak szerint ez sokaknak a gettósodást juttatja eszébe, és a hallgatóságot is megosztotta a kérdés, hogy kizárólag melegek között szeretné-e élni mindennapjait. A meleg-közösségiház létrehozását viszont jó ötletnek tartották a résztvevők, és mint kiderült, ez már sokaknak megfordult a fejében, viszont anyagi okok állnak a megvalósítás útjában. Vercseg Ilona a szomorú meleghelyzet okainak elemzésekor

¹⁴ Takács Judit: *Homoszexualitás és társadalom*. (Budapest: Új Mandátum Kiadó, 2004): 214.

a közösségek általános eltűnését említette, ami a kultúraváltás miatt következett be. Véleménye szerint a jövőben a közvetítő közeg, a civil társadalom szerepe mindennél fontosabb lesz, és felértékelődnek olyan „beavatkozó” szakmák, mint a művelődésszervezés, közösségfejlesztés szerepe – amelyek megadják a kezdő lökést, „kihozzák, ami magától nem tud kijönni”.

Ezen a 2009-es beszélgetésen kiderült számomra, hogy még azoknak a melegeknek is megoszlik a véleménye a közösségi élet szervezéséről, akik voltak olyan tudatosak, hogy egy ilyen beszélgetésre eljőjenek. Az időkeretet jóval túllépő, kétórás workshop konklúziója végül az lett, hogy egy olyan melegközösségnek, amely kivívja a létjogosultságot, az egyenlőséget, először magára kell találnia és megerősödni, és majd csak akkor vonulhat vissza, amikor előáll az ideális helyzet, amikor már nem lesz szükség rá, hanem mindenki egyenlő lesz, teljes lesz az elfogadás. E homályos vízió azóta számomra konkrét formát öltött, amikor számos interjúalanyom egy olyan ernyőszervezet létrehozásának igényével állt elő, amely egységesen lépne fel az LMBT-közösség nevében, egységesen reagálna a közélet történéseire, és amelyen keresztül pályázatok útján nagyobb pénzekhez tudnának hozzájutni a meleg civilek. A meleg civil szférában számos kis egyesület van, melyek között biztosított az átjárhatóság, viszont nincs egy olyan „arc”, ami megszólítható lenne. A legtöbb melegeket érintő ügyben a legerősebb és legnagyobb szervezet, az 1995 óta létező Háttér Alapítvány lép fel, mely többek között telefonos lelkisegély-szolgálattal, HIV/AIDS-prevencióval, jogsegélyszolgálattal működik, és amely jogi ügyekben számos esetben képviselte már az LMBT-csoport tagjait.

Nyilvánvaló tehát, hogy a gyakran emlegetett „melegközösség” elég konkrétan az érdekvédő civilek és a velük legtöbbször együttműködő, szabadidős csoportokat szervezők, illetve a többséget alkotó kényelmes rejtőzködők csoportjaira oszlik. A leszbikusok ezt a képet csak tovább árnyalják: női mivoltukból eredően a kisebbségen belül is kisebbséget alkotnak, és ez a női lét más aspektusokban, párkeresés, szexuális szokások kérdésében is megmutatkozik.

2. 1. Leszbikus közösség és szubkultúra – általános problémák

A közösség elengedhetetlen ahhoz, hogy valaki számára a leszbikussága beazonosítható legyen.¹⁵ Mint azt láthatjuk majd, a leszbikusokat hatalmas csend övezte a történelemben. Ennek ellenére a 18. században Londonban már felbukkantak olyan nők, akik férfiként öltöztek és éltek, és nőkkel folytattak szexuális viszonyt, ellentétben azokkal a nőkkel, akik azért éltek férfiként, mert a nők számára elérhetetlen társadalmi szerepeket szerettek volna megszerezni. Az első dokumentált leszbikus közösségek az 1880-as évekre alakultak ki Párizsban és New Yorkban, a 20. század harmincas éveire pedig már viszonylag kisebb amerikai városokban is léteztek, viselkedési és öltözködési normákkal, belső kapcsolatrendszerekkel.¹⁶

Magyarországon a rendszerváltásig csak igen szűkkörű, baráti kapcsolatokon alapuló, külső megfigyelők számára láthatatlan leszbikus közösségről maradt fenn információ. A leszbikus identitás kialakításához pozitív mintákra, létező közösségre van szükség, de a meleget, főleg a leszbikusokat övező súlyos csend miatt sok nő nem tudta beazonosítani a benne támadt vonzódásokat, és sokáig azt hitte, érzéseivel egyedül van a világon. Nyugaton a leszbikus szerepmodellt jellemző tulajdonságokból, külső megjelenésből és attitűdökből összeállt az, amit már egyértelműen leszbikus szubkultúrának tekintenek, Magyarországon viszont ez az intézményrendszer egyelőre igen szegényes.¹⁷ A külső megjelenésben azonban már léteznek közös tudások és közös megjelenési formák, a Labriszban és a hozzájuk kapcsolódó közösségekben legalábbis: ilyenek a maszkulin megjelenés, a rövid haj, a nadrágviselet, a szoknyától való idegenkedés, vagy a hüvelykujjgyűrű (Nyugaton a kisujjgyűrű számít leszbikus jelképnek). Általános és világszerte egységes melegsimbólumként jelzésértéke van a szivárványszínű zászlónak is a leszbikusok között, ami a hetvenes években vált meleg jelképpé. Nyugaton a melegbárok ezek jelzik (nálunk ezt a 2010-es meleg fesztivál nyitónapján szélsőséges csoportok leszakították a nyitóestnek helyet adó Művész mozi homlokzatáról). Jómagam találkoztam olyan Labrisz-taggal, aki a táskáján szivárványszínű kítűzővel jelzi az identitását. A kétélű labrisz bárd kevésbé ismert leszbikus szimbólum: ez az ókorban az amazonok jelképe volt, nem véletlen, hogy *Labrisz* lett a neve az első magyar leszbikusújságnak és az első leszbikusszervezetnek is. Előfordul olyan leszbikus, aki fülbevalóként viseli.

Kristin G. Esterberg egy 35 ezer fős egyetemi városban kutatott leszbikus közösségeket Amerika keleti partján a kilencvenes évek első felében. Itt aktív melegélet folyt, melybe a leszbikusok is bekapcsolódtak, és a helyi bárban, női koncerteken, szabadtéren megszervezett

¹⁵ Jeffrey Weeks: „Diskurzus, vágy és szexuális deviancia: problémák a homoszexualitás történetében”. In: *A szex. Szociológia és társadalomtörténet* Tóth László (szerk.) (Budapest: Új Mandátum, 1998): 97.

¹⁶ Béres-Deák Rita: „Külső és identitás a leszbikus közösségekben”. In: *Szembesél.* Szerk. Béres-Deák Rita, Borgos Anna, Hatfaludi Judit, Takács Mária, Rózsa Judit, Sándor Bea. (Budapest, Labrisz Leszbikus Egyesület, 2001): 137.

¹⁷ Béres-Deák (2001): 150.

labdajátékok, kártyapartik alkalmával, házibulikon jöttek össze.¹⁸ A szerző szerint a leszbikusközösség formálódása korántsem volt problémamentes és egységes: sok leszbikus és biszexuális nőnek egyenesen vállalhatatlanok voltak azok a merev kategóriák és elvárásrendszerek, melyeket a közösség közvetített feléjük. A Labrisznak és körének leszbikus szubkultúrájában szintén meghatározó jelenség a biszexualitás-ellenes attitűd (ez a második feminista hullám idején vált meghatározóvá a hatvanas években), ugyanígy a promiszkuitás is elítélt dolog.¹⁹ Jellemző vonás az is, hogy a szexualitás másodlagos szerepet kap a leszbikus párkapcsolatokban. Sok általam ismert leszbikus nőnek nem szimpatikus az identitásokról való merev gondolkodásmód, amit a Labrisz képvisel, és ami Esterberg szerint is megosztotta a tágabban értelmezett leszbikus közösséget. Ez a merev identitáskategóriák elvetését, a queer látásmóddal való azonosulás lehetőségét vonhatja maga után, amennyiben szükségessé válik valamilyen címkével élni az önmeghatározás során. Magyarországon egyelőre nem beszélhetünk hasonlóról, itt a leszbikus identitással való azonosulás már csak a társadalmi elutasítás miatt is akadályokba ütközik. Elgondolkodtató lehet viszont, mekkora szerepet játszhat ez a modern identitás-felfogás egy olyan közegben, mely húsz év késésben van ember- és melegjogi kérdésekben a nyugati világhoz képest.

¹⁸ Kristin G. Esterberg: *Constructing Communities, Constructing Selves. Lesbian and Bisexual Identities*. (Philadelphia: Temple University Press, 1997)

¹⁹ Rita Deák-Béres: „Values reflected in Style in a lesbian community in Budapest”. In: *Beyond the Pink Curtain*. Szerk. Roman Kuhar és Takács Judit. (Ljubljana: Mirovni Institut, 2007)
http://www.policy.hu/takacs/books/isbn9616455459/pdf/peace-mirror/06_Beres_Deak.pdf

3. Leszbikusok a történelemben

3.1 Homoszexualitás és társadalom viszonya

Mielőtt leszbikusok nyomát kezdenénk kutatni a történelemben, pár szót ejteni kell a homoszexualitás és a nyugati társadalom viszonyáról. Ezt alapvetően a bűn-betegség-deviancia triumvirátusa és a körülöttük létrejövő tudományos megközelítések határozták meg, melynek alapanyagát a teológiai gyökerű, de előítéletessé vulgarizált erkölcsstan, az egyházi majd a polgári jog, a pszichiátria, illetve a szociológia szakértői által felhalmozott tudás alkotta.²⁰ Az inkvizíció 13. századi megjelenésétől kezdve a homoszexuális gyakorlat üldözendő és gyakran halállal büntetendő bűncselekménynek számított, bűnjellegét a 19. század második felében oldotta fel az orvosi vizsgálódás: az orvostudomány és a pszichiátria inntől kezdve azon fáradozott, hogy „kigyógyítsa” a betegeket a nemi orientációs zavarból. A betegség-diskurzusnak végül az 1973-as APA-konferencián (Amerikai Pszichiátriai Társaság) született határozat vetett véget, ami alapján a homoszexualitás lekerült a mentális betegségek listájáról, de ebben a döntésben már komoly szerepet játszott a hatvanas évek szexuális forradalma is, amikor a szexualitás felszabadításának zászlaja alatt, a feministák példáját követve újtukra indultak a melegmozgalmak. A hatvanas évektől kezdve a homoszexualitás a szociológia, azon belül a devianciakutatás vizsgálódási terepe lett.

Magyarországon a szodómia bűne a férfiak vonatkozásában a középkorban is benne élt a köztudatban (a halállal sújtandó bűnt a Kassai Jogkönyv is említi), fennmaradt 1574-ből egy becsületsértési per jegyzőkönyve is, amit egy birtokos azért indított, mert pederasztasággal vádolták meg.²¹ A halálbüntetést később a börtönbüntetés váltotta fel, és ahogy a 19. században sok más európai országban, úgy a homoszexualitás Magyarországon is az orvosi vizsgálódás területévé vált. (Maga a homoszexualitás szó egy magyar irodalomtörténész, Kertbeny Károly alkotása). A századfordulón sorra születtek a tudományos értekezések, tanulmányok, ilyen volt a Freuddal szoros kapcsolatban álló Ferenczi Sándor *A homoszexualitás szerepe a paranoia pathogenesisében* című műve 1906-ból, vagy Kramolin Gyula a Huszadik század című folyóiratban megjelent, *A homoszexualitás kérdéséhez* címet viselő tanulmánya 1910-ből, melyben a homoszexualitás társadalmi kérdéseit vizsgálja, vagy Nemes Nagy Zoltán ideggyógyász *Katasztrófák a szerelmi életben I-II. Sexuopatológiai tanulmány* című könyve 1931-ből, amiben a nemi élet katasztrófái közé sorolta a homoszexualitást és a lesbianizmust.²²

²⁰ Takács (2004): 50.

²¹ Eszenyi Miklós: „*Férfi a férfival, nő a nővel*”. (Budapest: Corvina Kiadó, 2006): 71.

²² Eszenyi (2006): 74.

A melegség tehát a bűn-betegség-devianca problémakör hármasságán keresztül kapott nyilvánosságot. Ezen belül a leszbikusok jelenléte elhanyagolható volt: a homoszexuális férfiakkal ellentétben nem büntették a nők közötti szexuális viszonyt, és később az orvosok inkább a férfi perverziók felé fordultak leginkább, noha előfordult, hogy a férfias viselkedésű nőket patológikus esetnek tekintették. Magyarországon a meleg férfiakkal szemben ma is nagyobb méreteket ölt a homofóbia, míg a leszbikussággal szemben kétféle attitűd jellemző: vagy megfosztják őket a szexualitástól, vagy túlszexualizálják őket: erre a legjobb példa, hogy a leszbikus nők a férfiaknak a pornót juttatják eszébe, mely heteroszexuális vágyak ébresztését szolgálja.

3.2. Leszbikusok és lesbikus magatartások nyomai a nyugati világban

A nők közötti érzelmi és fizikai vonzalmak nem számítottak bűnnek és betegségnek, fennmaradtak azonban adatok francia apácarendekben előforduló sokatmondó tiltásokról: például az 1200-as években Párizs és Rouen tanácsa megtiltotta, hogy az apácák együtt aludjanak, és elrendelte, hogy a hálósobákban egész éjjel lámpa égjen.²³ A 19. század végén voltak férfiként élő nők is, akiknek csak haláluk után derült ki az igazi neme, ezek között voltak, akik csupán férfi kiváltságokra vágytak, és voltak, akik nőkkel éltek szexuális életet. Az orvosok leginkább azokkal a nőkkel foglalkoztak, akik radikálisan elutasították a hagyományos női szerepeket, és ezek esetében már nem az volt az érdekes, hogy a leszbikusok nőkre vágytak, hanem hogy férfiprivilegiumokra.²⁴

E pár kivételt leszámítva a nők és szexualitásuk olyannyira háttérbe szorultak a 20. századig, hogy sokan nemhogy a leszbikusságot nem ismerték, de még a női orgazmus jelenségét sem, és mivel a nők a 19. században szinte „külön világot” alkottak, a férj helyett hivatását választó középosztálybeli, tanult nő akár élete végéig elélhetett egy nővel, a legnagyobb titokban.²⁵ Ennek ellenére léteztek lesbikus kisközösségek nagyvárosokban. Az első világháború alapjaiban rengette meg a viktoriánus világot, meggyengítette a családszerkezetet, közelítette egymáshoz és ezáltal meggyengítette a női-férfi szerepeket. Mivel a magas születésszámmra amúgy is szükség volt, a hatóságok igyekeztek visszaterelni a nemi szerepeket hagyományosnak elgondolt medrükbe: minden eddiginél jobban felügyelni kezdték az állampolgárok szexuális gyakorlatát.²⁶ Ekkor kezdődött a 20. századot végigkísérő, a szexualitással, nemi, családi és társadalmi szerepek felforgatása miatt fennálló pánikhangulat, ennek során azonban sokáig a női devianciának mindig kevesebb figyelmet szenteltek, mint a

²³ Sándor Bea: „Válaszutak: a lesbikus történelem és politika alapjai”. In: *Leszbikus tér/erő*. (Budapest: Labrisz Leszbikus Egyesület, 2000): 27.

²⁴Uo.: 30.

²⁵ McLaren (2002): 39.

²⁶ Uo.

férfi perverziónak: az orvosok egy kalap alá vették az ideálisnak tartott, szenvedélymentes, passzív nőktől eltérő „hiperszexuálisokat”, prostituáltakat, nimfomániásokat és a leszbikusokat.²⁷ 1928-ban Angliában Radclyffe Hall ma már kultuszregénynek számító *The Well of Loneliness* című regényének férfias, egy ártatlan lány iránt szerelemre lobbanó hősnője nem véletlenül váltott ki óriási szenzációt és felháborodást: a könyv bezúzását is elrendelték.²⁸

3. 3. Leszbikus- és melegmozgalmak

Az emberjogi, melegjogi és feminista mozgalmak hatalmas áttörést hoztak a leszbikusok számára, bár már a második világháború után elindult egyfajta békés, csöndes szervezkedés. Az ötvenes évek kritikus időszakában indultak el a homofil mozgalmak, melyek lényege a társadalomnak való csöndes megfelelés volt: a melegek kerülték a nyilvánosságot és a magamutogatást, és csak a „tisztos”, példaértékű homoszexuálisokat tolták előtérbe a társadalmi asszimiláció érdekében. Ezt a nézetet képviselte az amerikai Mattachine Akcióbizottság, valamint a szintén az ötvenes években megalakult Daughters of Bilitis (Bilitis lányai) leszbikus csoport.

A melegmozgalmak ezzel a békés szerveződéssel fordultak szembe Amerikában a '60-as-'70-es években, az újbaldali, tiltakozó és kisebbségek jogaiért küzdő törekvésekhez csatlakozva. Ehhez megfelelő légkört a hatvanas évek elején a szexuális forradalom biztosított, mely a fogamzásgátló tabletták piacra dobásával és a nemi betegségek rémét elűző penicillin elterjedésével vette kezdetét.²⁹ A melegjogi mozgalom a meleg férfiak és nők esetében különbözőképpen indult Amerikában: a meleg felszabadító mozgalom 1969-ben, a legendás Stonewall-lázadással vette kezdetét.³⁰

A leszbikusok ügyét - melyet mindeközéig mind a bűnüldözés, mind az orvostudomány és a pszichológia mellőzött – a szexuális forradalomból kiábrándult feministák karolták fel.³¹ A szexuális forradalom által megteremtett szabad szerelem erkölcsé sok nő szerint változatlanul fenntartotta a férfi szexizmust, a nők kihasználását, ezért ők 1967-ben leváltak az új baloldaltól, és létrehozták a feminista mozgalmat, melynek mérsékelt változata már az ötvenes években mozgolódni kezdett, és elsősorban az abortusz kérdésében, valamint a női szexualitás Freud-féle értelmezése ellen foglalt állást.³²

²⁷ McLaren (2002): 145.

²⁸ Uo.: 149.

²⁹ Uo.: 239.

³⁰ A New York-i Greenwich Village városrészben a Christopher Street 51-53. szám alatt található Stonewall Inn elnevezésű meleg bár látogatói és az arra járó, amúgy is nonkonformitásáról híres negyed járókelői, valamint a szomszédos bár vendégei megelégtették a folyamatos rendőri razziákat, és miután engedély nélküli alkohol árusítása miatt letartóztatták a bár vendégeit, és megérkeztek a zsúpkocsik, tömegverekedés, kövek és üvegek hajigálása vette kezdetét.

³¹ Uo.: 250-251.

³² Uo.: 245.

A hetvenes években a radikális, vagy szeparatista feminizmus szembement az egész heteroszexuális társadalomrendezkedéssel: képviselői a koituszban és a szex minden formájában a férfi erőszak megnyilvánulását látták, és azt vallották: a leszbikusoknak feministákká kell válniuk és küzdeniük a nők elnyomása ellen, éppúgy, ahogy a feministáknak is leszbikusokká kell válniuk, ha véget akarnak vetni a férfiuralomnak. A leszbikus feministák szerint a leszbikusság több mint szexuális orientáció: politikai választás, ahogy a férfiak és nők közti kapcsolat eredendően politikai, és ezt elutasítva, a nőket választva a leszbikus a fennálló politikai rend ellen szegül.³³ Ez a vélekedés azonban megosztotta a feministákat: sok nő úgy vélte, hogy a feminizmuson belül a leszbikusok rontják a mérsékeltbb szervezetek esélyeit, hogy politikai szövetségeket találjanak, és csak megerősítik a vélekedést, hogy a feministák férfigyűlölő leszbikusok. Egyik oldalon a liberális, a nőt a heteroszexuális rendben az úgynevezett „kulturális feminizmussal” elhelyező feministák álltak, a másik oldalon az őket kigúnyoló radikális leszbikus feministák, akik közül végül sokan a politika helyett a szexuális örömök megszerzésére irányuló életformát választották.³⁴

A kilencvenes évek elején megjelenő nőies, úgynevezett „lesbian chic”, vagy lipstick-leszbikusok lerombolták a hetvenes évek slamos ideálját, és a leszbikusság új, nőiesebb, kevésbé politikus arcát mutatják meg. Ez a médiában is elterjedő, heteroszexuális ízlésvilágba beolvadó kép Amerikában lebontotta valamelyest a leszbikusság politikai dimenzióit, és megosztotta a leszbikusokat – a Kristin G. Esterberg amerikai genderkutató által a kilencvenes évek elején vizsgált idősebb női leszbikus közösség tagjai közül csak igen kevesen azonosulnak ezzel a képpel.³⁵

A világ boldogabbik felén a hetvenes években a leszbikusok a melegekkel együtt minden addiginál nagyobb teret foglaltak el a magán- és nyilvános életben, kiépült a meleg szubkultúra és az arra épülő infrastruktúra, bárók, szórakozóhelyek, a meleg élet színterei. Noha az 1969-es Stonewall-lázadás mérföldkő volt a melegek nyilvánosságában, a '80-as, '90-es években kirobbanó HIV/AIDS-pánik még inkább láthatóvá tette őket. A hosszú időn át tartó titkolózás termelte ki a promiszkuitást, és az enyhülő társadalmi nyomás is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a pusztítást látva a melegek részéről megjelent az igény a hagyományos heteroszexuális életformára, a családra és az otthonra. A '90-es és a '2000-es években a nyugati országokban a melegházasság és a gyermekvállalás lett a melegmozgalmak jogi missziója, ebben leszbikusok és meleg férfiak jogi igényei egységesnek mutatkoznak.

3. 4. A leszbikusok láthatatlanságának okai – a herstory szükségessége

³³ Charlotte Bunch: „Lesbians In Revolt”. In: *The Furies* feminista magazin (Washington,1972) <http://www.feminist-reprise.org/docs/lwmbunch.htm>

³⁴ McLaren (2002): 252.

³⁵ Esterberg (1997): 94.

A leszbikusok társadalomhoz való viszonyának elemzésekor figyelembe kell venni, hogy a nők gazdasági, társadalmi helyzete, választási lehetőségei, szexuális gyakorlatai sokkal szűkebb keretek közé voltak és vannak szorítva a férfiakénál. A nők kisebbségi helyzete miatt a leszbikusság, mint a hagyományos nemi és társadalmi szerepektől való eltérés mindig hordoz magában feminista töltetet, és ez felveti annak lehetőségét, hogy a problémát a nőtörténet és a feminizmus története felől közelítsük meg, ám a bevezetőben kitértem annak okaira, dolgozatomban e szempont miért nem érvényesül. A leszbikusok nyomainak kutatása azonban abba a nőket érintő általános problémába ütközik, hogy a történetírás elsősorban férfiközpontú; az úgynevezett *herstory*-k³⁶ feldolgozása a genderkutatás és a nőtörténet feladata.

Amerikában Joan Nestle amerikai író a hetvenes években alapította meg élettársával az azóta világhírűvé vált Leszbikus Herstory Archívumot, vagy más szóval Leszbikus Nőtörténeti Archívumot (Lesbian Herstory Archives, 1975) saját manhattani lakásukban, mely 15 éven át szolgált az archívum helyszínéül, majd a helyszűke miatt Brooklynba költöztek.³⁷ Az archívum első éveiben gyakran kisvárosi könyvtárak és könyvtárak asztalain bukkantak kidobásra ítélt leszbikus regényritkaságokra, szemétdombról mentettek meg plakátokat. Egy 1920-ból származó szenvedélyes szerelmeslevélre például egy csatornában bukkantak rá azután, hogy a család kitakarította egy harmincas-negyvenes években élt munkástanító lakását. „Soha nem fogom elfelejteni a megértésnek és a megkönnyebbülésnek, olykor a gyásznak azokat a pillanatait, melyek akkor jöttek el, amikor egy idősebb nő elfogadta, hogy addig szégyenletesnek tartott tetteit másképp is lehet látni, egy közösség történelmének féltve őrzött kulturális pillanataként is lehet értékelni” – írja Joan Nestle *Az emlékezés akarata: utam a Leszbikus Nőtörténeti Archívummal* című írásában 1998-ban.³⁸

Ebből is látszik, mekkora fontossággal bír leszbikusok számára más leszbikus szerepmodellek ismerete, melynek hiánya még napjainkban is nehezíti a leszbikusok helyzetét. A herstory-archívum kétségkívül fontos nemcsak a leszbikus identitás és közösség szempontjából, hanem a szexualitáskutatás és az etnográfia szempontjából is. Viszont felveti annak kérdését is, hogy milyen alapon nevezünk egy 19. században élt nőt leszbikusnak pusztán azért, mert pár szerelmesvers tanúsítja, hogy volt szexuális kapcsolata nővel. Korántsem biztos ugyanis, hogy ha ismerte volna a leszbikus és biszexuális fogalmakat, leszbikusként határozta volna-e meg magát.

A Labrisz az amerikai példán felbuzdulva hozzáfogott egy magyarországi leszbikus herstory archívum építéséhez, melynek keretében olyan nőket szólítottak meg, akik a rendszerváltás előtt próbálták leszbikus vonzalmaikat beazonosítani, közösségeket keresni. 2009-ben készült el az *Eltitkolt évek* című dokumentumfilm, amiben 11 negyven és nyolcvan év

³⁶ A „history” mintájára létrehozott szó

³⁷ Lesbian Herstory Archives. History and Mission <http://www.lesbianherstoryarchives.org/history.html>

³⁸ Joan Nestle: „Az emlékezés akarata: utam a Leszbikus Nőtörténeti Archívummal” Borgos Anna (szerk.): *Előhívott önarcképek*. (Budapest: Labrisz Leszbikus Egyesület, 2003): 82-83.

közötti leszbikus nő vall tapasztalatairól, az interjúk 2011-ben további öt mélyinterjúval kiegészülve könyvformátumban is megjelentek. Ebből kiderül, hogy a közbeszédből teljességgel hiányzott a leszbikusság, sok nő a benne támadt „furcsa” vonzalmakkal nem tudott mit kezdeni. Sokan házasságot kötöttek, gyermeket szültek, és csak később, a rendszerváltás után fedezték fel magukban identitásukat. A Labrisz jelenleg különösen fontosnak tartja azt, hogy az idősebb leszbikusokat minél előbb felkutassa, ám dolgukat nehezíti, hogy az idősek többsége – a vidéki leszbikusokhoz hasonlóan – még mindig titokban tartja vonzódásait.

A leszbikusok történelemben való láthatatlanságának tehát a férfiközpontú történetírás az egyik oka. Annak, hogy a nők közötti szerelmi gyakorlatok észrevétlenek maradtak, az is volt az oka, hogy a társadalom a női természet eredendően gyengéd és érzelmes voltából kiindulva a nők közötti érzelmi és fizikai kötődéseket – azt, hogy átölelik egymást, puszkolnak, kézenfogva járkálnak – természetesnek vette. Egy feminista magyarázat szerint pedig a leszbikusokat övező súlyos csendre azért van szüksége a társadalomnak, mert a leszbikusok léte és megmutatkozása még sokkal jobban fenyegeti a heteroszexuális rendszert, mint a meleg férfiaké, hiszen a leszbikusok megbontják a heteroszexizmusnak azt a pillérét, hogy a nők a férfiak kiszolgálói és tárgyai.³⁹

³⁹ Sándor (2000): 24.

4. Leszbikusok Magyarországon

A magyar leszbikus emlékezés általában olyan híres nők ikonjához nyúl vissza, akikről tudja az utókor, hogy voltak kapcsolataik nőkkel. Erre jó példa az író Török Sophie, Babits Mihály felesége, aki szoros kapcsolatot ápolt két barátnőjével, Hoffman Edit művészettörténésszel és Kristóf Irénnel, aki a külügyminisztériumban dolgozott, és erről a románcról egy szerelmeslevél is tanúskodik.⁴⁰ A 19. század végéről fennmaradtak beszámolók transzvesztitákról, Simli Mariskáról és Vay Saroltáról, pontosabban Gróf Vay Sándorról: az apja szeszélyéből fiúnak nevelt Saroltát, miután megszöktetett egy másik lányt, idegszanatóriumba küldték, ahonnan kiszabadulva Gróf Vay Sándor néven kezdett el élni és publikálni Budapesten.

A harmincas-negyvenes években népszerű, férfias, mély hangú, hagyományos nőideállal szembemenő Karády Katalin leszbikusságáról számos pletyka keringett, és állítólag érzékeny szálak fűzték öltöztetőnőjéhez, akivel megszökött Amerikába, de ezt máig nem igazolja semmilyen megbízható forrás. A magyar leszbikus kultúra ugyanakkor olyannyira rajongva emlékezik a leszbikusságát nyíltan vállaló Gobbi Hilda színésznőre, hogy az ő nevét viseli a Labrisz leszbikus tematika köré szerveződő filmklubja is (Gobbi Hilda filmklub). Gobbi Hilda után Galgóczi Erzsébet író nő vált fontos leszbikus kulcsfigurává (ők ketten egyébként együtt is éltek a nyolcvanas években), az ő munkája az első leszbikus tematikát körüljáró regény, a *Törvényen belül*, melyből 1982-ben *Egymásra nézve címmel* Makk Károly filmet is készített. Hasonlóan az irodalom világából érkezett Gordon Agáta is, az első leszbikus regény, a *Kecskerűzs* megalkotója. Ő már a kilencvenes évek végén vált ismertté, elsősorban irodalmi körökben (2005-ben alapította meg az Irodalmi Centrifugát). Jelenleg Ungár Klára az egyetlen élő, szélesebb körben is ismert leszbikus „híresség” – az ő nevéhez köthető az első, nagy nyilvánosság előtt történt politikus- coming out.⁴¹

A névtelen leszbikusok jelenlétére következtetni lehet abból, hogy a századelőn virágzó feminista élet zajlott Budapesten. A 19. században Magyarországon is számos nőegyesület alakult, 1904-ben pedig a Nőtisztviselők Országos Egyesületéből kivált a Feministák Egyesülete, azzal az elhatározással, hogy a nők érdekeit nemcsak gazdasági, hanem társadalmi és politikai téren is képviseljék.⁴² Feltételezhető, hogy a nők egyenjogúságáért, nemi felvilágosításért, koedukált oktatásért és választójogért küzdő mozgalomban leszbikus nők is helyet kaptak.⁴³ Az amerikai feminista- és melegjogi mozgalmakból kiindulva valószínűsíthető, hogy megfelelő ideológiai környezetet teremtett a férfiak világától független, nők iránt vonzó

⁴⁰ Sándor (2000): 11.

⁴¹ „Ungár Klára beszélt már másságáról”. *Index.hu*, 2005. március 8. <http://index.hu/belfold/0308ungar/>

⁴² Burucs Kornélia: „Nők az egyesületekben”. In: *História* 2 (1993) <http://www.tankonyvtar.hu/historia-1993-02/historia-1993-02-nok>

⁴³ Béres-Deák Rita: *Kis leszbikus történelem*. Labrisz.hu 2004. január 31. <http://labrisz.hu/kis-leszbikus-tortenelem>

nőknek, és – ha a második világháborút követően, a szocializmus alatt nem sikkad el – valószínűleg hasonló eredményekhez vezetett volna, mint az Egyesült Államokban. A leszbikusság és feminizmus kéz a kézben járására jó példa az is, hogy a kilencvenes évek elején megalakult Feminista Hálózatban és a NANE-ben (Nők a Nőkért Együtt az Erőszak Ellen) is nagy számmal bukkantak fel leszbikusok.

De térjünk vissza ahhoz a nagy csendhez, mely Magyarországon a leszbikusokat övezte a rendszerváltásig. Meleg férfiak számára egész ismerkedési infrastruktúra alakult ki, a második világháborúig virágoztak Budapesten a kedvelt találkahelyek: az EMKE-sarok, a Népliget, a Duna-korzó, és noha a háború után a homoszexuálisokat, mint megbízhatatlan elemeket szigorú figyelem övezte, ezek a találkahelyek változatlanul nagy látogatottságnak örvendtek.⁴⁴ Erre mutat rá Tóth László, az első magyarországi „melegkutató” 1994-ben kiadott könyve: az ismerkedési helyszínek hálózata a „bennfentes” melegek számára ismert volt.⁴⁵ Tóth László szerint a meleg világ a homoszexualitás társadalmi elnyomása idején elemi szinten társadalommá szerveződött, melynek egymástól elkülönülő alcsoportjai voltak, és szórakozóhelyek, ismerkedési helyszínek kidolgozott rendszere jött létre.⁴⁶ Ilyenek voltak a fürdők: a Gellért-, a Széchenyi-, a Király- és a Rác-fürdő, valamint a napozók. A nyilvános vécék szintén népszerűek voltak: az aranykorban vécésnénik felügyelték, a „klozet-rendszerváltás” – vagyis a vécésnénik eltűnése – után ugyanis felügyelet híján veszélyes és nem túl higiénikus helyé váltak, inentől kezdve csak az alkalmi homoszexuális kalandot kedvelők látogatták őket. Népszerűek voltak a melegek által preferált meleg bárók is: a Diófa étterem, a Múzeum kávéház, a Váci utcai Anna presszó, a Fény presszó a Margit híd budai hídfőjénél. Az Egyetem Presszó volt a leghíresebb, melyet már a leszbikusok is említenek, valamint egy étterem Kamaraerdőn, ami leszbikusdiszkóként (is) funkcionált.

Tóth a Kamaraerdőn található Muskátlí Kisvendéglőt leszámítva a leszbikusokra csak annyiban tér ki, hogy „a leszbikusok baráti körökbe szerveződve és döntően a nyilvános érintkezés tereitől elzárva élik életüket. Időnként kísérletet tesznek szélesebb körű kapcsolatok kiépítésére és működtetésére, de ezek ezidáig nem jártak eredménnyel”.⁴⁷

Tóth László megállapítása a könyv megjelenésekor, 1994-ben már nem volt teljes mértékben helytálló: a nyolcvanas évek közepétől kezdve érezhető volt a leszbikusok életében a változás, a formálódó melegmozgalomban is jelen voltak. Azonban igaz, hogy a meleg férfiak ismerkedési infrastruktúrájában az Egyetem presszót leszámítva egyáltalán nem vettek részt, és szinte semmi nem tanúskodik arról, hogyan lehetett megélni a leszbikus identitást a

⁴⁴ Eszenyi (2006): 75.

⁴⁵ Tóth László: *A homoszexualitásról*. (Budapest: T-Twins Kiadó, 1994)

⁴⁶ Ez Tóth szerint a nyomás nyolcvanas évek közepétől megfigyelhető enyhülése során drámai változáson ment keresztül, és darabjaira hullott e kidolgozott világ (Tóth a könyv születésekor nyilvánvalóan pesszimistán érzékelte a 90-es évek elején előállt elsőprő erejű változást, mely végül a jelenlegi, szintén kidolgozott meleg infrastruktúrához vezetett).

⁴⁷ Tóth (1994): 78.

szocializmusban. A Labrisz múltfeltáró herstory-könyve, az *Eltitkolt évek* című interjúkötet ebből a szempontból rendkívül nagy jelentőséggel bír: ebben számos életút tanúskodik a Tóth László által mellőzött lesbikusproblémáról. A következő fejezetben főleg ezeket az interjúkat elemzem a lesbikus nyilvánosságok és közösségi terek szempontjából, sok szó szerinti idézettel; úgy vélem ugyanis, ezek segítségével a történetek személyessé, a lesbikus identitás elvont fogalma pedig életszerűvé válhat.

4. 1. Lesbikusok a szocializmusban

Az *Eltitkolt évek*ben található mélyinterjúk szinte kivétel nélkül arra mutatnak rá, hogy közösség híján az identitást nehezen lehetett beazonosítani, a párra találás pedig rendkívül nehéz volt. Aki viszont párra lett, annak viszonylag könnyű dolga volt: a nők együttlakása abban az időszakban elfogadott, gazdasági okokból magyarázható volt. Az együttélés idilli állapotához viszont meglehetősen göröngyös út vezetett: nem létezett semmilyen nyilvános, félnyilvános fórum, ahol kapcsolatba lehetett volna lépni más lesbikusokkal, vagy akár melegekkel. Bár társadalmi rétegek szerint ez is változott: az 1929-es születésű, polgári-értelmiségi Gábor Sarolta neveltetéséből adódóan nem érintkezhetett a művészvilággal és alacsonyabb társadalmi rétegekkel. Pedig tisztában volt vele, hogy a kocsákban, éjszakai életben sokkal könnyebb volt ismerkedni, és sok olyan nőről volt tudomása, akik „lejjebb mentek”, a munkásosztállyal, kispolgársággal érintkeztek a párra találás érdekében, ezekben a rétegben ugyanis könnyebben lehetett ismerkedni – bár jobban is szankcionálták.⁴⁸

A homoszexualitás, mint szexuális magatartás, vagy érzelmi kapcsolat nem is létezett a köztudatban: „... körülbelül annyi szó esett róla, hogy a buzi pasik az Emkénél a végében...” – mondta Kristófy Mária, aki háromgyermekes családayaként csak a kétezres években tett először próbálkozásokat nővel való kapcsolat kialakítására.⁴⁹ „A ’60-as, ’70-es években az ember már mindig kapott valahonnan fülest, és akkor megpróbáltam mászkálni mindenfelé, például az Emke környékére. De akárhova mentem, ott nem voltak meleg...” – vázolta fel a helyzetet az 1940-es születésű Gál Ilona, aki később arról is tudomást szerzett, hogy a lesbikusoknak az élet virágzóbb volt a börtönökben, mint a szabadságban.⁵⁰

A ma 92 éves Gábor Sarolta első lesbikus kapcsolatát a „magyar Varázshegyen” találta meg, később pedig rendszeres párizsi utazásai során látott példát kiforrott lesbikus- és melegéletre. A kiutazás megoldható volt számára, hiszen elismert kutató volt, és mivel maximálisan szakmájának élt, illetve elég férfiasan gondolkodott, a családalapítás terhe sem nyomasztotta. Viszont sokan nem voltak ilyen szerencsések: akik házasságban éltek és gyereket neveltek, csak a gyerekek kirepülése után, a kilencvenes években próbáltak kezdeni valamit

⁴⁸ Borgos Anna (szerk.): *Eltitkolt évek*. (Budapest: Labrisz Lesbikus Egyesület, 2011): 35.

⁴⁹ Uo.: 56.

⁵⁰ Uo.: 21.

vonzódásaikkal, és idősebb korukban kezdtek el lesbikusként élni, nőket szeretni. Viszont a férj nélküliek sem mindig voltak könnyebb helyzetben: Szabó Judit, a meleg mozgalom későbbi emblematikus alakja 44 éves koráig teljesen aszexuális életet élt, és csak 1997-ben lett barátnője.

4. 1. 2. Az Egyetem presszó – férfiak által uralt terep

A nyolcvanas években már léteztek olyan meleg helyszínek, ahol előfordultak nők. Igaz, kis számban, és az ismerkedés továbbra is akadályokba ütközött. Az interjúkötetben szinte mindenki megemlíti az egykori Felszabadulás téren (mai Ferenciek terén) álló Egyetem presszót, mely hajnali 3-4 óráig nyitva tartott, és ez akkoriban kuriózumnak számított. Volt, aki otthonosan mozgott a közegben: Hidasi Magdolna meleg fiúbarátain keresztül került kapcsolatba a presszóval, ahol egy hatéves kapcsolata is született. A megismertekkel házibulikba is jártak, így bővült a baráti kör. A bejáratnál vigyázó férfit Misikének hívták, ő a biztonsági őr szerepét töltötte be, és csak olyanokat engedett be, akiket „odavalónak” gondolt, vagy „valakinek a valakijét”. „Arra, hogy az ember szélesebb körben tudjon informálódni, embereket megismerni, csak az Egyetem volt. (...) Tánc nem volt. Ott az emberek, mint az atomok ütköztek, jöttek-mentek, vitték a poharukat jobbra-balra, odaköszönt az egyik a másiknak, esetleg már arcról megismerted és köszöntetek. Szóval nem bulizós hely volt, hanem a »Hely« (...) Amikor az ember lement, azt látta, hogy lány alig-alig van ott. De akkor is érdekes volt az egésznek a hangulata, a miliője – egy nagyon oldott, nagyon laza, nagyon-nagyon jópofa társaság volt. Ez volt az egyetlen hely. Slussz.”⁵¹

Az Egyetem presszó kapcsán szintén a nők alacsony mértékű jelenlétéről számol be Andrea is (ő az interjúkötetben csak a keresztnevét vállalta): „Nagyon kevés hölgyvendége volt ennek a helynek. Négy-öt nőre emlékszem, illetve a hely dolgozói között is volt még két hölgy. Ők is együtt voltak. (...) Szinte csak törzsvendégek voltak, átmenő vendég szinte soha. Emlékszem, néha turisták vagy arra járók betévedtek cigarettáért. Akkor minden szem rájuk szegeződött, ők félve körülnéztek, és azonnal kimentek. Elég zárt közösség volt egyébként.”⁵²

Volt, akit a férfidominancia elijesztett, és pár alkalom is elég volt, hogy kiábránduljon a helyből; vagy hallott róla, és ez elég volt neki ahhoz, hogy eleve be se tegye a lábát.

Egyikük Szineg Ildikó volt, az egykori Kampec Dolores zenekar basszusgitárosa. „Az Egyetem presszóról fiatalabb koromban hallottam, de az sose tetszett, oda nem mentem be. Tele volt pasival, nem tetszettek, akik ott ültek. Sok pasi volt, csak pasi. Úgy néztem be, hogy kívül volt egy üvegkalicka, a buszmegállóból néztem. Egy darab nőt nem láttam sose.”⁵³

⁵¹ Borgos (2011): 116.

⁵² Uo.: 336.

⁵³ Borgos (2011): 191.

Az Egyetem presszóban átélt kudarcos élményről számol be Lovas Nagy Anna és Tímár Magdi is: „Kétszer próbálkoztam az Egyetemmel, és mindkétszer kudarcot vallottam. Annyira gyerekképző voltam, szörnyen ijesztő lehetett, bejön itt egy ilyen tizenhat évesnek tűnő fiatal, és azt akarja, hogy barátnője legyen. Mindenki halálra rémült.”⁵⁴ „(...) Nem találtam senkit, akibe szerelmes lehettem volna. És miután nem voltak szórakozóhelyek, csak az Egyetem presszó volt, de oda csak fiúk jártak, nem lehetett ismerkedni”.⁵⁵ Az Egyetem presszó tehát a sok lesbikus számára ismert meleg hely volt, de annyira kevés nővel, hogy többek a távolmaradás mellett döntöttek.

4. 1. 3. Hirdetések, társkeresők

Azoknak, akik a férfiak által uralt meleg éjszakai életben nem találták meg a számításaikat, csak pár ismerkedési módszer maradt. A hirdetések útján történő kapcsolatkeresést, főleg Expressz újságot többen emlegették, ezeken keresztül kódolt nyelvezeten keresztül lehetett levelezőpartnereket találni. A 80-as évek közepétől már „Testilelki barátnő”, „Similis simili gaudet” („Hasonló a hasonlónak örül”), „Egymásra nézve”-szlogenekkel hívták fel a hirdetések speciális jellegére a figyelmet.

Gál Ilona, aki soha nem ment férjhez, és első kapcsolata a munkahelyén kötött, arról számolt be, hogy ő is hirdetett pár újságban, ennek köszönhetően „időlegesen összejött valami”. Tímár Magdi például így találkozott Gordon Agátával, a későbbi írónővel, és így került le Szatinára, a „leszbikus kolóniába”, melyre később részletesen kitérek. „Az Expresszben hirdettem. Napokig gondolkoztam a hirdetésen, már szinte vért izzadtam, mert olyan hirdetést akartam, amire egyetlen nő sem tud mást tenni, mint tollat ragadni és írni. Miután feladtam a hirdetést, iszonyatos kínok között vártam, hogy jöjjenek a válaszlevelek. Kiderült, hogy ötven levelet kaptam.”⁵⁶ Kis Márta, a Labrisz egyik alapítója sokáig boldog házasságban élt, és hirdetés útján talált rá élete első nőszerelmére 1985-ben: „Valahogy kezembe került egy Expressz újság, és látom a levelezési rovatban, hogy „kedves, értelmes, fiatal nőt keres levelezőtársnak egy fiatal nő”. Gondoltam, írok neki, ebből alakult ki a kapcsolatunk. Neki se volt azelőtt nővel kapcsolata, nekem se.”⁵⁷ Lovas Nagy Anna, miután 21 évesen megpróbálkozott egy titkos éjszakai akcióval, hogy az Oktogont körbetapétázza lesbikus kapcsolatra való felhívással, csalódásában, 1985-ben szintén hirdetésekhez folyamodott. „Ebben az évben indult egy újság (Négy Évszak, Abody Béla szerkesztette), amiben először jelentek meg különféle barátkereső, barátnőkereső, levelezőtárs-kereső hirdetések – nagyon bújtatottan, nagyon finoman, nagyon észrevehetetlenül, de mégiscsak olyan szóhasználattal, amiből az

⁵⁴ Uo.: 304.

⁵⁵ Uo.: 253.

⁵⁶ Uo.: 253.

⁵⁷ Uo.: 96.

érintettek rájöhetnek, hogy miről is van szó. Akkor valóban megtörtént valami feloldódás, végre tudtam találkozni nőekkel. De miután mindenki neurotikus volt azokban az időkben, nagyon-nagyon nehéz volt a kommunikáció.”⁵⁸ A rendszerváltás után aztán a Budapest Lambda Baráti Társaság 1991-től kiadott meleg lapjában, a Mások magazinban is feltűntek konkrét hirdetések.

A nyolcvanas évek elején társkereső iroda is működött, igaz, heteroszexuális álarc mögé bújva. 1983-ban Bajkó Judit indított egy meleg fiú ismerőse példáján felbuzdulva „heteró fedőtevékenység” alatt társkereső szolgálatot. „Ez úgy volt, hogy három bemutatást lehetett kapni 500 Ft-ért, aztán aki elküldte a pénzt, kapott egy időpontot Judittól. A találkozás egy ilyen irodaszerű helyen zajlott, ahová eljött a másik fél is. Inkább fiatal fiúk jelentkeztek, mert a lányok nem így keresték a partnereiket, de túl sok meleg nem kavarodott oda, akik igen, azok nagyon hálásak voltak Juditnak, hogy volt olyan bátor, hogy megcsinálta ezt az egészet” – nyilatkozta az irodáról Bán Mari, a Bizottság, a Cinibabák a Moralisa zenekarok egykori dobosa. Tímár Magdi szintén felelegeti az irodát a vele készült interjúban, „kezdő lesbikusként” itt talált magának kapcsolatokat, és itt is kapott tippet, hogy a Muskátli kisvendéglőben találkozhat lesbikusokkal. „Föladtam az eddigi szolid mentalitást, és felhívtam egy társközvetítőt. Iszonyatosan féltem, alig bírtam beszélni. Elmondtam, hogy én egy társat keresek, mire kérdezték a férfi paramétereit, milyen szeretnék. Közöltem velük, hogy én egy nővel szeretnék ismerkedni. Erre mondták, hogy semmi probléma, akkor mondjam a nő paramétereit.”⁵⁹ Az iroda állítólag évekig jól ment, később pedig a heteroszexuális érdeklődők túlsúlya miatt emésztődött fel.

4. 1. 4. Az első terek: a legendás Ipoly mozi és a Muskátli kisvendéglő

A látszólag szűkös lehetőségek ellenére létezett egy hely, ahol hetente voltak lesbikus bulik, igaz, csak egy igen szűk vendégkör számára, ez volt a XIII. kerületben az Ipoly mozi. Bérlelte és üzemeltetője a ma már lesbikuslegendának számító Juhász Ildikó volt, aki hangsúlyozta egy vele készült interjúban, hogy abszolút nem üzleti alapon működtette a helyet.⁶⁰ A mozi napközben rendes filmszínházként működött, és Ildikó az innen-onnan beszerzett, melegekkel kapcsolatos filmeket éjszaka, zártkörű vetítéseken mutatta be kizárólag ismerősöknek gyakran videokazettáról, hangalámondással. A hátsó bár hetente kétszer üzemelt szórakozóhelyként, pénteken csak lányoknak, szombaton vegyes közönségnek. Juhász Ildikó elmondása szerint egy idő után már előzetes szervezés nélkül jött a közönség, és ha véget ért a normál filmvetítés, bezárták az ajtót, és csöngetéssel lehetett bejutni. A hölgy nem véletlenül

⁵⁸ Borgos (2011): 303.

⁵⁹ Uo.: 244.

⁶⁰ Láner László: „Kell egy csapat. Láner László beszélgetése Juhász Ildikóval”. In: *Előhívott Önarcképek*. (2003): 139.

vált a nyolcvanas évek második felében a meleg közösségi élet meghatározó személyiségévé, mondhatni ikonjává.

Meghirdetni azonban nem lehetett nyilvánosan ezeket a bulikat, és Juhász Ildikó még a 2000-es években is találkozott olyan emberekkel, akik arról panaszkodtak, hogy nem tudtak arról, mi zajlik az Ipoly utcában. Akinek az ismeretségi körében nem voltak „ipolyosok”, az sajnos el volt zárva a lehetőségtől.⁶¹ Lovas Nagy Anna is csak a Homérosz melegszervezet 1988-as megalakulása után jutott el Juhász Ildikó bulijába. „A Homeros rendezvényei vegyesek voltak, ide meg csak nők jártak, ez megint különleges élmény volt. Miután összebarátkoztunk Ildivel, sok embert ismertem meg általam, mert ő ilyen leszbikus ősmasszívum volt. Ezeken a bulikon pedig gyorsan növekedett, változott a társaság.”⁶²

„Volt színpad, nézőtér, technika. Ideális, akár olyan embereknek, akiknek bemutatni valójuk volt, akár traveszti-show, bármi. Ezek akkor mind-mind borzasztóan érdekesek voltak. Ennyi volt az Ipoly mozi úttörő szerepe. (...) az Ipoly mozi akkori üzemeltetője és tulajdonosa, és az ő nagy és kiterjedt ismeretségi köre már eleve meghatározta azt, hogy milyen típusú emberek jártak oda. Itt nem volt semmi olyan, hogy valaki el volt küldve, hogy kérem szépen, ez egy zártkörű rendezvény. Hanem eleve telefonon keresztül ment a hír, hogy gyerekek, buli van az Ipoly moziban” – emlékszik vissza Hidasai Magdolna.⁶³ A találkozóhely exkluzív jellegéről számolt be Andrea is: „Házibuli jelleggel működött, eléggé zártkörűnek mondható. Sehol nem volt meghirdetve, egész biztos, hogy csak baráti körben terjedt”.⁶⁴

Juhász Ildikó öt mozgalmas év után hagyta ott a helyet, ekkor irreális mértékben felemelték a bérleti díját. Kis Márta már csak legendaszinten hallott ezekről a bulikról. „Juhász Ildi bérelte és működtette, és a filmvetítés után nagy zártkörű bulik voltak. Én csak elmondásból hallottam, mert elég sok társaságban megfordultam, és Ildi mesélte nekem, hogy micsoda leszbikus élet volt itt. Hetven-nyolcvanan is elmentek egy ilyen esti buliba, amikor még – a rendszerváltás előtti időkről van szó – igencsak titkosan működött.”⁶⁵

Az Ipolyon kívül leszbikus helyként (is) tartották számon a Kamaraerdőn található Muskátlai Kisvendéglőt, melyet Tóth László is említ könyvében. A német Schmied Gerda például itt dolgozott szakácsként. A keletnémet lány magyar barátnője miatt költözött Magyarországra, ám mikor szakítottak, komoly nehézségekkel kellett szembenéznie, többek között el kellett költöznie és munkát keresnie. (Az általa tört magyarsággal elmondottakat eredetiben közli az interjúkötet, és én is így vettem át) „(...) Volt egy meleg cigányfiú, az ő mamája nagyon szeretett engem. Oda szabadott költözni, és ő szerezte akkor egy ilyen maszek munkahely: Muskátlai, azt hiszem, Kamaraerdő, ilyen volt, inkább hétvége voltak sokan. Az a

⁶¹ Borgos (2003): 140.

⁶² Borgos (2011): 307-308.

⁶³ Uo.: 127.

⁶⁴ Uo.: 342.

⁶⁵ Uo.: 108.

főnöknő nem volt leszbikus, csak nagyon szerette azt a társaságot. És akkor rendezte ilyen diszkószerű, ami nagyon sokan eljöttek.”⁶⁶ Tímár Magdi első komoly párkapcsolata is ott kötött, éppen Schmied Gerdával. „... megtudtam, hogy a Muskátli Kisvendéglőben lesz egy nagy-nagy buli, ami csak lányoknak szól. (...) Egy szombat este volt, és iszonyatosan sok lány volt ott. Én még életemben nem láttam ennyi lányt, voltunk vagy harmincan. Valamikor éjfél tájban egyszer csak kicsapódott a konyha ajtaja, és megjelent egy gyönyörű fiatal nő, fehér szakácssapkában, fehér kis szakácsruhában, és beállt a lányok közé táncolni. Ahogy megpillantottam, azt éreztem, hogy ő az, igen!”⁶⁷

4. 1. 5. A politikai közeg: rendőrök és nyilvántartás

Az Egyetem presszóban rendszeresen voltak rendőri razziák, de ezek során csak a presszó vendégkörének 95 százalékát alkotó fiútársaságot akarták megfélemlíteni, a nőket békén hagyták. Juhász Ildikó beszámolója szerint rendőrök csak egyszer jöttek ki az Ipoly mozihoz, mikor is sikerült elmagyaráznia nekik, hogy odabent zártkörű buli zajlik, és szerencsére nem mentek be igazoltatni, mert akkor már nem lehetett volna a buli jellegét letagadni: „több volt a fülbevaló a fiúkon, mint lányokon a smink”.⁶⁸

Az Eltitkolt években megszólaló leszbikusok közül sokan az alternatív budapesti művészközegből kerültek ki, ezeket a köröket pedig köztudottan szemmel tartották a hatóságok. Szinegi Ildikó szerint baráti társasága tudott arról, hogy vezetnek róluk aktákat: „Engem soha senki nem környékezett meg, de tudom, ha valakit megkörnyékeztek, kurva nehéz volt nemet mondani”.⁶⁹ Volt olyan ismerőse, aki könyveket hozott át a határon, ezért elkapták, és többé nem kapott útlevelet. Róla kiderült a kilencvenes években, hogy aktát vezettek róla.

Bán Mari szerint nem a mássága miatt voltak konfliktusai, hanem a Bizottságra jellemző másként gondolkodó mivolta miatt. Tudott arról, hogy megfigyelték, és többször be is vitték a rendőrségre. Mikor barátnőjével csókolózott a parkban, a rendőrök például egy aluljáróba tuskolták őket: „Felírták az adatainkat, listára lettünk véve, ahogy annak idején minden homoszexuálist regisztráltak”.⁷⁰ Bán Mari beszámolója szerint a meleg férfiaknak a postája újraragasztva érkezett, és tudott olyan fotóművész, zenész barátokról, akiknek lehallgatták a telefonját.

4. 1. 6. Egy külön világ: Szatina

⁶⁶ Borgos (2011): 224.

⁶⁷ Uo.: 245.

⁶⁸ Láner (2003): 141.

⁶⁹ Borgos (2011): 194.

⁷⁰ Uo.: 209.

A rendszerváltás körüli magyar lesbikus történelemben egészen sajátos helyet foglal el Szatina: ennek történetére kicsit részletesebben kitérek, a lesbikus szubkultúrában betöltött szerepe miatt. A Dél-Baranyai zsákfalú 1988-tól a kilencvenes évek végéig egyfajta lesbikus „kolóniaként” üzemelt, ekkor költözött ide a debreceni egyetemről frissen kirepült Gordon Agáta és barátnője, Nóra, hogy a világtól elvonulva, az isten háta mögött megvalósítsanak egy zöld ideológián alapuló, hippie életformát. Az ötlet 1986-ban fogant meg bennük, és két év alatt összekuporgatott pénzükből megvettek egy Szatina melletti tanyát. A dombtetőn aztán kertet műveltek, kecskét, nyulakat, tyúkokat tartottak, és Agáta a szomszédos faluba járt át dolgozni, az általános iskolában volt napközis nevelő. Odaköltözésük után kiderült, hogy Szatinán élt egy másik női pár is, két keramikus, így kezdetben négy lesbikusból állt a kis csoport.

Az izoláció azonban nem tett jót Agátának és Nórának, így három év múlva leköltöztek a faluba, ahol fajtékgyártással kezdtek el foglalkozni. Ez jó megélhetést biztosított nekik, közben azonban annyira elhidegültek egymástól, hogy mikor Agátának egy napon véletlenül kezébe akadt az Expressz újság, és figyelmes lett Tímár Magdi roppantul vonzó hirdetésére, nem habozott felkeresni. Találkoztak a fővárosban, a kölcsönös szimpátiából szerelem lett, és kezdetét vette az ide-oda ingázás, majd a szappanoperába illő történet: mivel Nóra nagyon kardoskodott a Szatina-eszme mellett, és semmiképp sem szerette volna, hogy elköltözzenek, Magdi hátrahagyva budapesti, családi vállalkozásban folytatott autókereskedői állását, 1991-ben leköltözött a faluba, ahol – közgazdász révén – beszállt a kicsiny fajtékgyár körüli üzleti tevékenységbe. Ekkor már öten éltek Szatinán, hárman a bérelt házban, így a feszültség egyre jobban növekedett. A hétfővégen rendszeresen látogatták őket a fővárosi barátok, így jött a képbe Schmied Gerda, Tímár Magdi egykori szerelme, aki aztán összekerült Nórával. Miután az újdonsült pár felköltözött a tanyára, a feszültség is enyhült: ekkor már hatan voltak. A Szatina-eszme élt és virult; az is megfordult a fejükben, hogy megveszik az egész falut, benépesítik barátokkal és barátnőkkel, akik rendszeres vendégei voltak a kis vidéki fészeknek. Főleg nyaranta zajlott az élet: rendszeresen érkeztek látogatóba a családtagok, barátok barátnőstül, gyerekestül. Gordon Agáta így jellemezte a hely szellemét: „Azt hiszem, van valamilyen tudatmódosító hatása a tájnak. Hogy igen, ez az! Olyan milió és ájer, hogy még sokáig tudunk ebben hinni.”⁷¹

Már a kilencvenes évek közepén jártak, mikor Gordon Agáta teret engedett írói ambícióinak. Vásároltak egy lerobbant Robur kisbuszt, melyet a kertbe állítottak kis kályhával, íróasztallal. Itt született meg a Kecskerúzs, az első magyar lesbikus regény 1996-ban, ekkorra azonban Gordon Agáta és Tímár Magdi kapcsolata is véget ért. Magdi felutazott Pestre, ahol a Capella meleg klubban megismerkedett egy alternatív színház színésznőjével, Gyöngyivel, akit visszavitt magával Szatinára. Ekkor már Agátának is volt új barátnője, Emese. Ekkor 8-an laktak Szatinán. Magdi és Gyöngyi bábszínházat alapítottak, és Tolna, Baranya, Zala megyében

⁷¹ Borgos (2011): 273.

léptek fel. Ekkor viszont váratlan dolog történt: Agáta elcsábította Gyöngyit. Ekkor vált világossá, hogy nem folytatható tovább a közös élet: előbb Agáta távozott Budapestre, őt követte Gyöngyi, majd egy év múlva Tímár Magdi is. „Ez a kicsi női közösség nagyon sok indulatot, rossz érzést, háritást, mindenfélét hömpölygetett, amit aztán nem kezeltünk, nem beszéltünk át, nem tudtuk, mit is lehetne ezzel kezdeni” – emlékszik vissza Gordon Agáta az utolsó időszakra. Ma már csak Schmier Gerda és Bán Mari élnek Szatinán, két külön tanyán – Bán Mari még egy látogatása során szeretett bele a tájba. Neki volt egy, a helyi közösségben nagy vihart kavarázó románca egy cigányasszonnyal, ezt leszámítva jelenleg nyugalomban folyik az élet az egykor oly népszerű faluban.

Szatina emléke mágikus varázssal bír a leszbikus kultúrában: noha alig tíz fő élt együtt tartósan, és a közösség egészen szűk párkapcsolati háló mentén felrajzolható volt, a kis kolónia elszigeteltségével, társadalomtól való teljes elfordulásával egy egészen felforgató erejű leszbikus életstílust képviselt a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes években. Nem véletlen, hogy a Labrisz 2005-ben nagyszabású kirándulást, úgynevezett „zarándoklatot” szervezett az egykori sajátos univerzum helyszínre, és a Budapesti Leszbikus Filmbizottság dokumentumfilmet is készített róla.

5. Leszbikus nyilvánosság és színterek a rendszerváltás utáni mozgalmiság idején

5.1. A magyarországi meleg mozgalom

A nyolcvanas évek AIDS-pánikja Magyarországot is elérte: a rémület kiváló alkalmat biztosított a magyar melegeknek arra, hogy egészségügyi óvatosság ürügyén szervezetet alapítsanak. 1988-ban Dr. Romsauer Lajos az Egészségügyi Minisztériumhoz fordult engedélyezésért, és sikerrel járt: bejegyezték az első homoszexuális szervezetet, a Homérosz Lambda Egyesületet, melynek a HIV/AIDS elleni küzdelem mellett fontos célja a melegek társadalmi szerveződése. A Homérosz olyan értelemben homofil szerveződésnek volt mondható, hogy a békés asszimiláció érdekében nem erőltette a figyelemfelhívást és a társadalmi láthatóságért küzdő aktivizmust. Az egyesületből 1991-ben többek közt ezért vált ki a konkrét tevékenységeket sürgető Lambda Budapest Meleg Baráti Társaság, mely kiadta a Mások magazint, az első melegek és leszbikusok számára készülő sajtóterméket (a lap stencilizett számai 1989-től forgalomban voltak).⁷² Ezzel egy időben számos ponton formálódtak a meleg közösségek: zsidó meleg csoport alakult Szidra, később Keshergay néven, keresztény melegek köre Bíborpalást Katolikus Homoszexuális Közösség néven (ebből később Öt Kenyér, majd Mozaik lett), és megalakult az Egyetemi Meleg Kör és a Vándormások túracsoport is. 1994-ben kísérlet született arra, hogy egységesítsék a meglehetősen sok, kisebb csoportból álló meleg közösséget, a Szivárvány Társulás a Melegek Jogaiért elnevezésű szervezet regisztrálását azonban megtagadta a Fővárosi Bíróság. Kifogásai közt a „meleg” szó és az szerepelt, hogy nem írták elő a 18 év betöltését a tagság feltételeként.

1995-ben, kifinomult szóhasználattal és a 18 év feletti követelményeknek eleget téve megalakult a Háttér Baráti Társaság a Homoszexuálisokért, mely telefonos lelkisegélyszolgálatot üzemeltetett, emellett kiemelten foglalkozott HIV/AIDS prevencióval és jogsegélyszolgálatlaltal. Intézkedett és állást foglalt például akkor, mikor Tarlós István, a III. kerület polgármestere 2001-ben ki akarta tiltani a melegeket a Sziget Fesztiválról, vagy mikor 2003-ban egy meleg teológus diákot kizártak a Károli Gáspár Református Egyetemről, valamint most is állást foglal számos ügyben.

A rendszerváltást követően a melegek és szimpatizánsaik a Btk. 199-es diszkriminatív paragrafusának módosítását tüzték ki célul: a kölcsönös beleegyezés életkori határa heteroszexuális aktusnál 14 év, homoszexuális aktusánál 18 év volt. Ezt csak jóval később,

⁷² Mihály Riszovannij: „Self-Articulation of the Gay and Lesbian Movement in Hungary after 1989”. *Pink, Purple, Green. Women's, Religious, Environmental and Gay/Lesbian Movements in Central Europe Today*. Szerk. Helena Flam. (New York: Columbia University Press, 2001): 150.

2002-ben módosította az Alkotmánybíróság, mely ugyanakkor 1995-ben elismerte, hogy az élettársi kapcsolat nemtől független. További jogi előrelépésként volt elkönnyvelhető, hogy 2004-ben a Fővárosi Munkaügyi Bíróság egy egyedi ügyben hozott ítéletében úgy fogalmazott, az özvegyi nyugdíj ugyanúgy jár azonos nemű élettársak részére, mint heteroszexuális párok esetében.⁷³ 2009. július 1-jétől az azonos nemű pároknak is lehetőségük van kapcsolatukat anyakönyvvezető előtt törvényesíteni. A bejegyzett élettársi kapcsolat néhány kivételtől eltekintve a házassággal azonos jogokat és kötelezettségeket jelent a párok számára. 2009. július 1. és 2011. február 13. között összesen 156 bejegyzett élettársi kapcsolatot kötöttek Magyarországon, ebből 115 férfi és 41 nő: ennek oka az lehet – azon túl, hogy becslések szerint kevesebb a leszbikusok száma, mint a meleg férfiaké –, hogy sok leszbikus pár gyermekvállalást tervez. Ennek legcélszerűbb módja pedig a mesterséges megtermékenyítés lenne, ám a jelenleg hatályos egészségügyi törvény szerint a bejegyzett élettársi kapcsolatban élő leszbikus nők nem élhetnek ezzel a lehetőséggel.⁷⁴ A gyermekvállalás amúgy egy központi probléma a hazai melegéletben. Jelenleg a készülő új Alkotmány szövegezése ellen fogtak tiltakozó akcióba a meleg szervezetek, egy KDNP-s javaslat szerint ugyanis az alaptörvényben rögzítve lenne, hogy házasságot csak férfi és nő köthet egymással.

5. 2. Meleg fesztivál, meleg infrastruktúra

1992-ben 300 fő, köztük sok leszbikus részvételével szervezték meg a melegfesztivál elődjét, a Pink Pikniket a Budai-hegyekben, amit aztán ezt egészen az 1997-es első felvonulásig évente megrendeztek. Kis Márta, aki később fontos szerepet vállalt a Háttérben, így emlékszik vissza az Eltöltött években: „A Budai-hegyekben az erdőben egy kis tisztáson, ami a világtól távol volt, és csak a madár járt néha arra, ott jöttünk össze – 50-60-70 meleg ember, vegyesen fiúk lányok. És akkor megünnepeltük magunkat, mindenki hozott valamit a kis kosárkájában, berakta a közösbe, és nagyon kellemesen töltöttük el a délutánt. Később programokat is szerveztünk a pikniken, vetélkedőket, vagy zenekar volt. Ez akkor szorult háttérbe, mikor '97 szeptemberében megtörtént az első felvonulás. Akkor még megszerveztünk egy pikniket, de aztán okafogyottá vált a dolog.”⁷⁵ 1993-ban már meleg és leszbikus filmfesztivált is tartottak, ennek a Toldi mozi adott helyet. A november 26. és december 1. között, a Balázs Béla Stúdió által megrendezett Pink Week apropóját az AIDS világnapja adta. A filmek mellett konferenciát szerveztek az AIDS-ről, a melegek és a média viszonyáról és fáklyás felvonuláson emlékeztek az AIDS áldozataira.⁷⁶ A második meleg filmfesztiválra négy évet kellett várni, és ekkor

⁷³ Eszenyi (2006): 79.

⁷⁴ Hanzli Péter: „156 BÉK másfél év alatt”. *Frissmeleg.hu* 2011. február 15. http://www.frissmeleg.hu/2011-02-15/156_bek_masfel_ev_alatt

⁷⁵ Borgos (2011): 108.

⁷⁶ Hazai hagyományok. BudapestPride.hu <http://budapestpride.hu/hazai-hagyomanyok>

vonultak fel először Budapesten a melegek. A menet a Capella Café-tól indult, és a Duna korzón haladt végig a Vörösmarty térig, majd visszasiettek a Capellába. A fesztivál Magyar Meleg és Leszbikus Fesztivál, majd LMBT Fesztivál néven működött 2009-ig, ekkor lett a neve Budapest Pride. 2001-től a külön erre a célra alakult, s a meleg szervezetek által delegált tagokból álló Szivárvány Misszió Alapítvány a hivatalos programrendező, az Alapítvány Kuratóriumának tagjai a szervezés elsődleges felelősei. 2007-ben a Gyurcsány-kormány államtitkára, Szetey Gábor nyitotta meg a fesztivált (ez volt egyben a coming outja is), és ekkor történtek az utcai atrocitások is.

A magyarországi melegközösséget megosztja a felvonulás kérdése: egyesek szerint felesleges provokáció a többségi társadalom számára, és negatív megítéléséért a szervezőket terheli a felelősség. A felvonulás támogatói szerint ugyanakkor élni kell a törvény adta lehetőséggel, hogy megjelenítsék az LMBT-közösséget, mert csak így lehet küzdeni a jogegyenlőségért.⁷⁷ A felvonulást elítélő melegek többsége ennek ellenére élvezi azt az infrastruktúrát, amit a melegmozgalom vívott ki magának a kilencvenes évek folyamán. A rendszerváltás után épült ki a meleg-szórakozóhelyek láncolata: a Homérosz Lambda Egyesület kezdetben a budai Böszörményi úti Sarokház elnevezésű helyen tartott bulikat, a következő állomás a Kertész utca – Dob utca sarkán található Lokál presszó volt. A Lokál 1992-ben zárt be, de addigra már feltűnt a színen a konkurencia: az Angyal bár a Szentkirályi utcában (mely folyamatosan bezárt, elköltözött, újranyitott), a máig nagy népszerűségnek örvendő Capella, valamint az Üllői úti Alibi.⁷⁸ Ma körülbelül 15-16 meleg szórakozóhely, klub és kávézó található Budapesten, ezzel párhuzamosan rendszeresen, mindig más helyeken megrendezett nagyszabású összejövetelek zajlanak (pl. Liberty Party, Confetti Party, Brutkó Diszkó), ezen kívül pár éve megnyíltak a szaunák is. Az ezredforduló óta az internet egyre nagyobb szerepet kap a meleg nyilvánosságban, ismerkedésben, lehetővé téve a még biztonságosabb, láthatatlan meleg életet.

A melegmédiát hosszú ideig a *Mások* magazin képviselte. A Lambda Budapest Baráti Társaság kulturális és érdekvédelmi lapja 1991-ben jelent meg először, és egészen 2008-ig jelentkezett havonta. Ekkor azonban felbukkant az ingyenes programajánló, a *Na végre!*, emellett a nyomtatott médiára csapást mérő internet és a hirdetések megfogyatkozása vezetett a magazin megszűnéséhez.⁷⁹ Innentől kezdve egyedüli nyomtatott médiumként a *Na végre!* létezett, ezt 2009 decemberében az ugyanezt a funkciót betöltő *Company* magazin váltotta fel, nagyjából ugyanazzal az újságírói stábbal és tartalommal. A *Company* magazinban van ugyan „*Lányok*” névvel illetett egyoldalas lesbikus rovat, fő célcsoportja a meleg férfiak, ez a

⁷⁷ Jakab István: „Melegfelvonulás pro és kontra”. In: *Company magazin* (2011 április): 12-14.

⁷⁸ A meleg szórakozóhelyek pontos története egyelőre feldolgozatlan, és noha igen fontos a téma szempontjából, egy ilyen jellegű kutatás a szakdolgozat kereteit túlfeszítette volna.

⁷⁹ Hanzli Péter: „Húsz évvel ezelőtt indult a Mások újság”. In: *Company magazin* (2011 április): 18.

hirdetések jellegén is meglátszik. Külföldi mintára volt ugyan próbálkozás igényes leszbikus magazinra 2007-2008-ban, a *Dyke* azonban csak két számot élt meg.

A magyar melegmédiá emblemikus alakja Pálfi Balázs, akinek 1994-től 2007-ig önálló, meleg tematikájú műsora volt a Petőfi Rádióban *Őnazonos* címmel. Pálfi ezzel párhuzamosan a Tilos Rádióban is közreműködött, ahol a *Szappanopera helyett* című meleg műsora mai napig tart: ez kéthetente a *Zártkörű lányok* címmel leszbikusoknak is szól. Utóbbi Pálfi Balázs Gordon Agátával egyetemben vezette, Agáta szerepét később Lovas Nagy Anna töltötte be és tölti be a mai napig. A műsorban általános női és LMBT, speciális leszbikus- illetve politikai témák is megjelennek: vendégként Ungár Klára többször megfordult a műsorban, például beszélgettek a nyugdíjpenztárról, a női nyugdíjról és a kormány intézkedéseiről, de a *Zártkörű Lányok*-ban szerepelt témaként a Leszbikus Identitások Fesztiválja, nemátalakító műtétek, a szivárványcsaládok helyzete is.

5.3. Leszbikusok a mozgalomban

„Eufórikus állapotok uralkodtak, és beindultak a kapcsolatok” – emlékszik vissza a rendszerváltásra és a formálódó meleg életre Lovas Nagy Anna.⁸⁰ Ő a televízióból értesült arról, hogy megalakult a Homérosz, és első dolga az volt, hogy felhívja őket, így kapcsolódott be a meleg életbe. Később a Háttér telefonos segélyszolgálatánál lett önkéntes, és innentől datálja leszbikus élete, identitása kiteljesedését is. Szabó Judit 44 év „reménytelen szexuális sivataga” után 1993-ban vette fel a kapcsolatot Romsauer Lajossal, a melegmozgalom alapítójával⁸¹, majd a melegmozgalom emblemikus arcává vált, az elsők között vállalta fel a kilencvenes évek közepén a médiában az arcát és adott interjút. 1995-ben a Mocsonaki Lászlóval egyetemben a Háttér Társaság alapító tagja és ügyvivője volt, sajtótájékoztatókat szervezett, televízióknak adott interjút, és a leszbikus élet egyik fontos megteremtője volt. Az LIFT Leszbikus Identitások Fesztiválja neki adta át az első LIFT-díjat 2007-ben, a magyar leszbikusmozgalom megalapozásáért.

A leszbikusok tehát kis számban, de jelen voltak a magyar melegmozgalom elindulásakor, és a legtöbben a Háttérben vállaltak szerepet. A tenni vágyó nőket egy másik önkéntes szervezet is felszívta: ez volt a Feminista Hálózat, mely elsőként az abortusztörvény elleni kampánya ellen mozgósított nagyszámú politikailag tudatos nőt.⁸² A magyar feminista mozgalom elindítója az amerikai Antonia Burrows volt, akit interjúalanyaim és az Eltitkolt évek megszólalóinak zöme is megemlíti, mint ideológiai vezéralakot. Az 1994-ban telefonos segélyvonallal megalakuló, a nők elleni erőszak ellen küzdő NANE is sokat köszönhet neki,

⁸⁰ Borgos (2011): 306.

⁸¹ Romsauer Lajos 2011. március 1-én halt meg.

⁸² Béres-Deák (2004): <http://labrisz.hu/kis-leszbikus-tortenelem>

ennek munkájába sok leszbikus lelkesen kapcsolódott be: Kis Márta például NANE alapító tag volt, utána vállalt szerepet a Háttér Társaságban.⁸³ Szineg Ildikó szintén nagy lelkesedéssel vetette bele magát a NANE munkájába, azonosulva a feminizmussal.⁸⁴ Bán Mari és zenekara, a Moralisa örömmel lépett fel a Feminista Hálózat rendezvényein, ő maga pedig személyes élményei miatt is a nők elleni erőszak elkötelezett aktivistájává vált, részt vett a NANE-segélyvonal létrehozásában (ő meleg szervezeteknél például nem érezte ugyanezt a lelkesedést).⁸⁵

Noha komoly hagyományai voltak a feminizmusnak Magyarországon, igen nehéz volt megtalálni ehhez a tradícióhoz az utat, mivel meglehetősen sok előítélet és sztereotípa élt (és él) a feministákkal szemben, többek között az, hogy férfigyűlölők és leszbikusok. Hogy ezt az összemosó attitűdöt némileg enyhítsék, a feminista szervezetekben a leszbikus feministáktól gyakran elvárták, hogy szexuális irányultságukat titkolják⁸⁶, és emiatt sokan átnyergeltek a Háttér Egyesülethez. Ennek ellenére a NANE sokáig segítette a magyar leszbikus közösség formálódását: a Labrisz-estek második helyszíne az Óvegylet Alapítvány irodája után 2006-ig a Gutenberg téri NANE-iroda volt. A Labrisz is a magyar feminista mozgalmi háló tagja, igaz, a feministák közvetlenül nem képviselnek leszbikus érdekeket.

A meleg, illetve feminista mozgalmak mellett a kilencvenes évek végén fogalmazódott meg az igény a saját, önálló terekre. Szabó Judit a Homérosz Lambda Egyesületbe a 1993-ban bekerülve női ügyelet vezető szerdánként, de elmondása szerint oda nők „nem nagyon estek be”, és „... nagyon-nagyon pasikra volt kihegyezve a Homérosz. Aranyosak voltak, kedvesek, de nővel ott én nem találkoztam”.⁸⁷ Az Andrea interjújában elhangzottak arra szólnak bizonyítékul, hogy már a nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején tervbe volt véve egy „lányos vonal” szervezése. „Romsauer Lajos, a Homérosz Egyesület alapítója lakásába jártunk fel. Ott jöttek-mentek az információk, de abszolút fiús közegben – kvázi fiúsítva voltam én is. (...) Egyszer csak a Lajos a kezembe adott női leveleket, és azt mondta, hogy Andi, próbáld meg ti, lányok valamit kezdeni ezekkel, mert én nem tudok nekik segíteni. Nyilván a többség partnerkeresési problémával kereste meg őt. Az volt a lényeg, hogy kezdjünk el valamit, mert erre van igény. Tényleg nem volt akkor semmi ilyesmi. Nagyjából kielégített mindenkit, hogy néhányan tudunk egymásról, találkozunk, piknikelünk, moziba járunk, lakásokon találkozunk, beszélgetünk és ennyi.”

Andrea Szabó Judittal együtt kezébe vette az irányítást, és hirdetések útján próbáltak szervezkedni. Ők voltak a Homérosz informális női csoportja. Először az egyik, melegek által ismert publikus helyre, a Klub '93 pizzériába hívtak össze találkozózt, ennek azonban nem volt

⁸³ Borgos (2011): 102.

⁸⁴ Uo: 190.

⁸⁵ Uo: 212-213.

⁸⁶ Béres-Deák (2004): <http://labrisz.hu/kis-leszbikus-tortenelem>

⁸⁷ Borgos (2004): 80.

túl nagy sikere. Ugyanerre a célra az Óvegylet irodája szolgált helyszínül később, itt kéthetente, havonta rendeztek klubesteket. Szabó Judit szerint mikor ez a halovány szervezkedés sorvadni kezdett 1996-ban, akkor jött a Labrisz- újság, felélesztve a lelkesedést.⁸⁸

A Labrisz-újság létrehozásának egyik oka az volt, hogy a meleg mozgalomban részt vevő nők többsége is érezni kezdte, hogy változtatni kell. Lovas Nagy Anna ekkor a telefonos lelkeségély-szolgálatnál dolgozott, így került be a vérkeringésbe. „A Háttérben akkor már egyre nőtt a feszültség a meleg férfiak és a leszbikusok között. Sok mindenben egyetértettünk, de sok mindenben mégiscsak mások voltak a céljaink, másképp gondolkodunk. Mivel a Háttérben javarészből férfiak voltak, és – ahogy az lenni szokott a nagytársadalomban is – megpróbálták saját elképzeléseiket véghez vinni, szakadás történt. A leszbikus közösségben megszületett, illetve megerősödött az igény, hogy önálló szervezetet kell létrehozni.”⁸⁹ Kis Márta szerint Magyarországon akkor egyfajta melegmozgalom volt, és külföldi példára előbb-utóbb elkerülhetetlenné vált, hogy differenciáltabb legyen a dolog. „A melegmozgalomban a nők is ott voltak, bár kisebb létszámmal, mint a fiúk. A Háttérben általában kétharmad férfi, egyharmad nő volt az arány. Ez harmonikusan működött szerintem, jól tudunk együttműködni a fiúkkal. De volt rá igény, hogy legyen a nőknek is egy csoportjuk, ami csak a nőkről szól.”⁹⁰

A leszbikus terek hiánya nemcsak az önkéntesek között csapódott le: noha a rendszerváltással hatalmas falak dőltek le a melegek előtt ismerkedés szempontjából, sok nő csak tíz évvel később szerzett tudomást a nagy változásokról. Gál Ilona például csak 2001-ben véletlenül bukkant rá a telefonkönyvben a Háttér Társaság telefonszámára: a telefonos lelkeségély-szolgálaton hívták fel figyelmét a *Mások* magazinra és arra, hogy a Belgrád rakparton létezik a Limó bár, idősebb, 30-40 év feletti leszbikusoknak. A Limó bárt Gábor Sarolta is említette: itt 8-10-en jöttek össze egy alkalommal, de aztán a kezdeményezés abbamaradt. Kristófi Mária kezébe 2005 körül pedig véletlenül keveredett egy műsorfüzet a Háttér telefonszámával, végül így keveredett el a Labriszhoz, melynek azóta oszlopos tagja.

A nők a férfi melegek vegyes tereibe jártak szórakozni, a Sarokházba, a Lokálba, az Angyal bárba. A kilencvenes évek közepén néhány meleg szórakozóhely próbálkozott hetente egyszer női napokat bevezetni, ilyen volt a Capella vagy az aprócska Bad Boys Bár. Rövid ideig volt egy Crazy Girls nevű leszbikus bár is Budapest határában, ahová már a nyitás idején sem lehetett tömegközlekedéssel kijutni. Lassanként a bárók női napjaira is beszivárogtak a férfiak: a szétforgácsolt leszbikus közösség nem jelentett elég bevételt.⁹¹ A kilencvenes évek legvégétől a Semmelweis utcai Eklektika kávézóban tartottak minden hónap 2. szombatján női esteket, ezekből nőtt ki később az Ösztrosokk.

⁸⁸ Borgos (2004): 340.

⁸⁹ Uo.: 309.

⁹⁰ Uo.: 106.o.

⁹¹ Béres-Deák (2004): <http://labrisz.hu/kis-leszbikus-tortenelem>

A „leszbikus ősmasszívum”, Juhász Ildikó, mivel a mozivilágban elterjedt róla, miféle üzemeket folytatott, a rendszerváltás után a vendéglátóiparban próbálta újraalkotni a meleg közösségi életet. Az Ipoly mozi bezárása után Rózsaszín csokornyakkendő néven nyitott éttermet az Üllői úton, de ez már szigorúan üzleti alapon működött, és itt már csak a helyiség befogadóképessége miatt sem folytatható olyan méretekben meleg társasági élet, mint korábban.⁹² Itt is voltak zártkörű rendezvények (névnapi, szilveszteri bulik), és a Keshergay meleg csoport itt alakult meg, ahová Lovas Nagy Anna és Kis Márta is eljárt; számukra ezzel (is) kezdődött a meleg közösségi élet. „Bezárt a mozi, és ez lett az új székhelye, ott ugyanilyen jelleggel működött tovább, bizonyos estéken. Tehát csak meleg nők voltak. Érdekes volt még az is, hogy ebben a körben a művészvilágból is megjelentek nők, és mi el voltunk ámulva ezen, és ez is nagyon tetszett” – emlékszik vissza Andrea az Eltitkolt években.⁹³ Juhász Ildikó hat évig működtette a helyet, ám nem bírta a vendéglátózás tempóját, így bezárta, és visszavonult a meleg közéletől.

5.4. A Labrisz megalakulása

A Hátterben tehát egyre több nő gondolta úgy, hogy a leszbikusok helyzetén önálló női terek létrehozásával kell segíteni, és 1996-ban körülbelül hat-hét ember fejében megszületett a Labrisz-újság ötlete. Ezt a projektet Sándor Bea, a Labrisz alapítója (jelenleg az LMBT-családok érdekeiért küzdő Inter Alia Alapítvány vezetője) vette kézbe: 1997-ben 8 darab fénymásolt szamizdatlap formájában kezdték terjeszteni a négy számot megélt Labrisz-újságot az egyetemeken, meleg és melegbarát bárokban. „Nekem kicsit kétségeim voltak, hogy ez eljut-e majd emberekhez, de eljutott. Meg elterjedt a híre: az volt az érdekes, hogy évekkal később valaki mesélte, hogy valakitől hallottak arról, hogy van Labrisz-újság, és vidékiként Pestre felutazva azt hitték, újságnál vásárolható újság, és mentek az újságosbódéba, keresték, és nem volt” – emlékszik vissza beszélgetésünkön Béres-Deák Rita, aki az Egyetemi Meleg Kör egyik alapítójaként, majd Hátteresként került a Labrisz-alapítók közé (de már nem Labrisz-tag).

Az újság megjelenése után rengeteg nő írt nekik levelet, és a harmadik szám után Sándor Bea úgy döntött, kéne személyes találkozót szervezni az újságot olvasó nőknek. Így a virtuális közösséget valóssá tették 1997 novemberében, az Óvegylet irodájában, az első Labrisz-esten körbetették a székeket, gyertyákat helyeztek el a földön, és reménykedtek, hogy egy-két nő csak eljön – végül húszan jöttek el.⁹⁴ A kötetlen, ismerkedős est ezután rendszeressé vált, időközben átköltöztek a NANE Gutenberg téri irodájába. Itt páran házibuliként fogták fel a dolgot, magnót, italt, rágsálnivalókat hoztak, emiatt a NANE-vel gyűlt meg a bajuk. „Ötven-

⁹² Láner László (2003): 142.

⁹³ Borgos (2011): 342.

⁹⁴ Béres-Deák (2004): <http://labrisz.hu/kis-leszbikus-tortenelem>

hatvan nő is eljött egy-egy alkalommal, és láttuk, hogy mennyire szükség lenne szórakozási lehetőségekre, nemcsak beszélgetésre. Akkor az Eklektikában indult minden hónap második szombatján női buli, először még beszélgetős, sörözős, egy helyiségben, utána lett egy hátsó terem, ahol táncolni is lehetett” – emlékszik vissza Kis Márta a leszbikus partiélet kezdeteire.⁹⁵ A Labrisz újság negyedik, utolsó száma 1998 áprilisában jelent meg, de a Labrisz nyomtatott havi hírlevelekkel jelentkezett 2006-ig: ezeket postán is továbbították, valamint meleg bárokban, mozikban terjesztették, az internet pedig ezeknek a nyilvános fórumokat is felváltotta.

A Labrisz-estek kezdeti sikere után tartalmas programokkal kellett megtölteni a találkozókat, és kiderült, hogy ehhez már szervezeten kell hozzálátni. Kölcsönvették és módosították a Háttér alapszabályát, és 1998. októberében összehívták a Labrisz Leszbikus Egyesület alakuló közgyűlését. Ám az alapító okirathoz több dokumentumot használtak, és benne maradtak apró hibák, ezért végül 1999 őszén jegyezték be őket. A Labrisz jelenléte a magyar meleg életben mérföldkő volt abból a szempontból, hogy végre szervezeten saját női tereket hoztak létre, és köreikből később számos más kisebb hasonló funkciót betöltő kis csoport alakult meg, saját nyilvános terekkel.

⁹⁵ Borgos: (2011): 107.

6. Leszbikus színterek napjainkban

6. 1. A külön női tér igénye

A nyilvános terek nemek általi lehatárolásának régre visszanyúló hagyományai vannak: a nyilvános terekből, ahol a hatalommal kapcsolatos komoly kérdések eldőlték, a nők hosszú időn keresztül ki voltak zárva, a kifejezetten női tereknek számító helyeket pedig nem tekintették fontosnak. A polgári nyilvánosság modelljét felvázoló Habermast is érték kritikák a feministák részéről amiatt, hogy is kizárólag a férfiak által uralt nyilvános teret vizsgálta, ezt tekintette egyedüli nyilvánosságnak, holott számtalan más (plebejus, underground, női, stb...) nyilvánosság létezett párhuzamosan.

A külön női terek fontossága egész egyszerűen belátható, ha olyan nők által uralt terekre gondolunk, mint például a női fodrászat, a kozmetikasalon, a női fitnesscentrum. Szervezeti szinten léteztek Európában a 19. századtól az egyház által szervezett női körök, vagy a különböző, például jótékonyági női egyletek, varrókörök. Politikai tartalmú női csoportok 19. század végén a feministákkal jelentek meg.

A hatvanas-hetvenes években a nők patriarchális társadalomból való kiszabadításáért és emancipációjáért küzdő feminista mozgalom fontosnak tekintette a férfiak kizárását terekből, mivel ezek a terek korábban korántsem voltak maguktól értetődőek. A tér nem egy neutrális tartomány, hanem társadalmi-politikai töltete van. Kitágítva a tér fogalmát politikai dimenzióba, a radikális feminizmus szerint a női terekbe való behatolás annak a patriarchális reakciónak a manifesztálódása, amely a nők politikai öntudatát/tudatosságát igyekszik felügyelni.⁹⁶ A feministák másik, hétköznapi magyarázata az elkülönülésre az volt, hogy ha férfi lép a női térbe, a nők intellektuális és szexuális úton is reagálnak jelenlétükre, és megváltozik a csoport kommunikációja; még a legjelentéktelenebb férfi is ilyen hatással van a legtöbb nő önbizalmára.

Az úgynevezett „women only”-terek már a melegmozgalmak előtt igen fontos jelentőséggel bírtak a leszbikusok számára. Az ötvenes években megalakult a Bilitis lányai leszbikus szervezet zártkörű rendezvényei biztonságos alternatívaként szolgáltak a meleg bárók helyett, ahol igen gyakoriak voltak a razziák.⁹⁷ Ezeknek a fontossága azonban a melegeket övező légkör enyhültével, a melegjogok növekedésével sem csökkent. A nőközpontú és csak nőket befogadó terek fontos szerepet játszottak a bloomingtoni női, leszbikus és feminista közösségeinek életében: az 1970-ben alakult Meleg Felszabadítási Fronttal szemben létrejött a külön Meleg Nők Felszabadítási Frontja, miután több nő is panaszkodott a többnyire férfiakkól

⁹⁶ Patricia McFadden: „Why Women’s Spaces are Critical to Feminist Autonomy”. In: *Isis International*, 2007 május 28., http://www.isiswomen.org/index.php?option=com_content&task=view&id=630&Itemid=200

⁹⁷ Women’s Spaces and Lesbians in Feminism. OutHistory.org http://www.outhistory.org/wiki/Women%27s_Spaces_and_Lesbians_in_Feminism

álló csoport szexista megnyilvánulásaira. A meleg férfiszervezettel továbbra is partnerviszonyban maradtak, azonban megalkották saját tereiket: a Női Centrumot, mely a *The Front Door* elnevezésű feminista kiadványt adta ki, valamint itt működött a női egészségügyi csoport és az erőszakellenes telefonos segélyvonal is. Voltak persze vegyes terek is, ahol leszbikusok heteroszexuális nőkkel és meleg férfiakkal együtt hoztak létre programokat.

A magyar vegyes meleg szervezetekben is dolgozó leszbikus önkéntesek férfidominanciáról számolnak be. Az alapvető női-férfi különbségek, szerepek megjelennek a vegyes térben is, bár nem annyira kirívóan, mint egy heteroszexuális közegben: van ugyanis egy olyan kisebbségi státusz, ami egyelőre egyesíti az érdekeket. Ezt Kövesi Györgyi fogalmazta meg a vele készült interjúmban: „Élesen nem feszülünk egymásnak, mint egy heteró terepen, mondjuk egy munkahelyen, ahol érvényesíteni kell a női jogokat, álláskeresésnél, heteró családban. Nem érzem olyan élesnek a biológiai nemből fakadó meghatározottságot, mint egy heteró közegben. Sokkal fontosabb a melegségünk, ami összeköt, aminek alapélménye, hogy biztonságban vagyunk.”

A meleg civil életben ugyanakkor megfigyelhetőek olyan apróságok, melyek női-férfi érdekkülönbség és egyfajta „harc” jelenlétére mutatnak rá. Nagy Szilvia, az Ösztrosokk-bulik alapítója és szervezője, a meleg fesztivált szervező Szivárvány Misszió Alapítvány kurátori tagja a programok összeállításakor lát némi érdekkülönbséget: „50-50 a férfi-nő arány, nagyon figyelünk rá, hiszen ott vagyok! Nagyon kényes vagyok erre, nyilván, miért ne lennék. Amíg nem én szerveztem a filmfesztivált, addig eléggé eltolódott a fiúfilmek felé. De amikor bekerültem, és én feleltem érte, azóta könnyörtelen voltam. Két éve vagyok kurátor, de aktívan fesztiválon 4-5 éve tevékenykedek, 5. éve szervezem a filmfesztivált. Ha van 12 fiúfilm, akkor van 11 lányfilm. Sőt, már érkezett is rá panasz, hogy több fiúfilm kéne! De ha megnézel egy pride-os filmfesztivált, nagyon sok nő van, tehát nem mondhatjuk, hogy több lenne a férfi a közönségben. Megtelnek a mozitermek a csajfilmeknél is.” Kövesi Györgyi a meleg férfi-női előadó párokat alkalmazó Melegség és megismerés program kapcsán is gyakran érez hasonlót: „Én ugye csinálom a Melegség és megismerés program önkénteseinek képzését, ott vannak fiúk-lányok, és ha valaki itt ülne stopperrel, és mérte volna, ki mennyi időt birtokol a megszólalásra, és hogy azt matematikailag és arányosítva kiszámolnád, valószínűleg kijönne, hogy a fiúk több időt birtokolnak a képzési időből, tanulásból, gyakorolásból, kérdésből.”

“Háttérben még mindig férfidominancia van, és az ottlévő férfiak nagy része eléggé képtelen van, és nem egy nőgyűlölő társaság, de van, amit nem értenek, van, amiben jobb, ha külön szervezzük magunkat, mert nem biztos, hogy bizonyos női témákban kompetensen meg tudnak nyilvánulni.” – fejtette ki Rédei Dorottya az elkülönülésre való igény okait. Azt pedig, hogy a hagyományos férfi-női szerepek kisebb mértékben ugyan, de jelen vannak a meleg aktivisták között is, Mocsonaki László, a Háttér Társaság a Melegekért alapítója és vezetője is elismerte: „A meleg pasik végül is pasik. Mi is ugyanabban a társadalmi közegben nőttünk fel.

Ugyanúgy megvannak a saját előítéleteink a nőkkel szemben. Az a közeg, amiben szocializálódunk, annak a normái ugyanúgy integrálódnak.”

Áttekintve a jelenlegi magyar leszbikus nyilvánosságokat, elmondható, hogy mindkét tendencia, az elkülönülés és az elvegyülés is jellemző. A következőkben sorra veszem, milyen női nyilvános terei vannak a leszbikusoknak, ezek hogyan működnek, milyen szerepet töltenek be, és melyik tendencia az irányadó.

6. 2. Labrisz-rendezvények

Mint az a történeti áttekintésből is kiderült, már röviddel a Homérosz Egyesület 1988-as megalakulása után felmerült az igény, hogy a leszbikus nők ügyeit a férfiaktól elkülönülve tárgyalják meg. A Labrisz 1999-es megalakulásával szervezeti szinten ragadta meg a kérdést, jelenleg 14 aktív taggal kifelé és befelé irányuló tevékenységekkel hoznak létre különféle érintkezési tereket, nyilvános fórumokat. A Labrisz.hu napi látogatottsága 100-150 fő naponta, 100 alá általában nem esik. A fesztiválok alatt megnő az internetes érdeklődés: a Budapest Pride alatt 321, LIFT alatt 200 látogatója volt a honlapnak az elmúlt évben. A Labrisz külső levelezőlistájára 235-en regisztráltak, ezen a legváltozatosabb témák vannak jelen, pályázatokról, moziba invitálásról, aktuálpolitikai történésekről, alkalmi önkéntes erők összehívásáról folyik az eszmecsere. Gergely Vera ügyvivő kezeli a számítógépes ügyeket, az online megjelenést – ezért korábban barátnője felelt, ő azonban kiszállt a Labriszból, azóta a portál is ritkábban frissül.

A szervezet 2006-ban távozott a NANE irodájából, és előbb a Király utcában, majd három éve a Szentkirályi utcában bérel saját irodát. A Hajléktalanokért Közalapítvány *Tégy az emberért!* elnevezésű, több civil szervezetnek helyt adó központjában található helyiség több funkciót is ellát: a leszbikus herstory-archívum részét képező könyveket, cikkeket, broszúrákat, hanganyagokat, filmeket itt tárolják, itt tartják havonta a megbeszéléseket. Hétfő esténként este hattól kilencig a Labrisz Nyílt óra helyszínéül szolgál az iroda, ekkor bárki felkeresheti az ilyenkor egyedül ügyelő önkéntest, vagy Skype-on is kapcsolatba léphet vele – ez olyan segítségnyújtó szolgáltatás, mely más meleg szervezetek (Szimpózium, Háttér) profiljába is belevág.

A befelé irányuló, közösségépítő, biztonságos tereket létrehozó funkciója volt a megalakulóban lévő Labrisz első célja. A szervezet története tematikus, havonta megrendezett beszélgető estekkel indult, melyek különböző témák köré szerveződtek: rejtőzködés és előbújás, leszbikusok a médiában, család, gyerekvállalás kérdései. Az előadásokon gyakran szerepeltek külföldi vendégelőadók: a leszbikus teológiáról tartott előadást Lucy Tatman Ausztráliából, a szerb leszbikus nők helyzetéről számolt be Zorica Mrsevics, egy helyi nőszervezet

képviselője.⁹⁸ Ezek a rendezvények olyan népszerűek voltak, hogy a nők gyakran vidékről is felutaztak. Az ilyen alkalmak nemcsak a témákban való informálódást és az informálódást szolgálták, hanem sok „friss”, identitását kereső leszbikus önmegerősítésének terepéül is szolgáltak. Az Eltitkolt évek sok interjúalánya is vall arról, hogy ezek az esték jelentették számukra identitásuk megélésének első lépcsőfokát, szerezték első felszabadult ismeretségeiket. (Gál Ilona⁹⁹, Gábor Sarolta¹⁰⁰, Kristófi Mária¹⁰¹, Kövesi Györgyi¹⁰²).

Rédai Dorottya elbeszélése szerint pár éve elfogytak a témák, ekkor találták ki, hogy legyenek inkább kötetlenebb, téma nélküli találkozók, 2007-ben így lett a Labrisz-estekből Labrisz Lazuló. Aztán a témanélküliség fáradt el, így igyekszenek „lazább” témák köré szervezni a találkozókat, mint leszbikusok és az alkohol, az előbújás, feministák és leszbikusok, vagy a nők és férfiak közti barátság. Legutóbb például a leszbikus szexualitásról esett szó rendhagyó módon sok nővel: húszan jöttek el, ám a téma jellegéből adódóan igen nehezen nyíltak meg egymás előtt, és csak páran szólaltak meg. Voltak azonban filmrészletek, körbejártak a Labrisz szekrényében őrzött szexuális segédeszközök, és egy Hollandiából származó angol nyelvű, leszbikus Kámaszútra is. A Lazuló után a legtöbben még ottmaradtak, és közös erővel kezdték el beragasztgatni a frissen bemutatott Eltitkolt évek még eladatlan példányaiba néhány fotó alá a kimaradt neveket. Ekkor már rá sikerült bírom néhány lányt a beszélgetésre, akik a nagy tömeg előtt nem szívesen beszéltek a szexről.

Azzal kapcsolatban, hogy egy ilyen este miért nem bejáratosak a férfiak, Kövesi Györgyi szolgált magyarázattal. „Olyanok is szoktak jönni az ilyen estekre, akik tökre nem tudják, hogy meleg-e vagy sem, akik vegyes beszélgetésre nem jönnének el, ezt el is mondták. De egy tiszta női közegbe el tudnak, el mernek jönni, el merik mondani, hogy nekik kétségeik vannak. (...) Ha ez egy vegyes közeg lenne, mondjuk egy ilyen háttérrel beszélgetés, valószínűleg nem jöttek volna el, mert némi gátlásuk van heteróként a pasiktól, mert azt a szerep-repertoárt, amit egyébként a pasiközegben előadnak, feszélyezi őket, nem tartják természetesnek, és egy női közegben simán ledobhatják magukról. Ilyen szempontból biztonságosabb, mint a vegyes tér. Most ugye a Lazulóról beszélek. Voltak is viták, hogy jöhet-e nőtudatú pasi.” A védelmező, biztonságos tér funkcióját más interjúalanyom is hangsúlyozta, például Rédai Dorottya: „Kell olyan női tér, ahol csak nők vannak együtt. Más az együttlét dinamikája. Ha van egy csoport nő, és bemegy egy férfi, megváltozik az egész. Ő fog a legtöbbet beszélni, felhívja magára a figyelmet, akkor is, ha meleg férfi. Ezek apró dolgok, nem nagyon szembetűnő, de ha kicsit odafigyel rá az ember, észreveszi.” Mindezek azzal a korábban

⁹⁸ *Tevékenységeink*. Labrisz.hu: <http://labrisz.hu/labriszest>

⁹⁹ Borgos (2011): 26.

¹⁰⁰ Uo: 45.

¹⁰¹ Uo: 59.

¹⁰² Uo: 143.

kifejtett, a feminizmus második hullámának gondolataival vágnak egybe, melyek szerint akár egy férfi jelenléte is változtathat a nők viselkedésén, kommunikációján.

A Labrisz Lazulóhoz hasonló belső nyilvánosság- és közösségépítő funkciót tölt be a *Pikk Dáma* játéklklub, melyet kéthetente a Vis Major kávézóban rendez meg Kristófi Mária a szervezője, akinek amúgy is szenvedélye a társasjáték. Ugyanúgy a Vis Major kávézó szolgál helyszínül minden hónap első szombatján a Gobbi Hilda Filmklubnak, a kávézóban ilyenkor teltház szokott lenni: mindkét teremben projektorról megy a leszbikus tematikához kötődő film, amit utána általában megbeszélnek. Április 2-án például a *Lola, lola lola* című angol filmet vetítették.

A Labrisz kifelé irányuló kommunikáció egyrészt a könyvkiadásban nyilvánul meg, aminek keretében zászlajukra tűzték a leszbikus kultúra megismerését és ápolását: 2000-ben indították el a Labrisz-könyvek könyvsorozatát, melynek részei: *Leszbikus tér/erő* (2000), *Szembeszél* (2001), *Már nem tabu – tanári kézikönyv a melegekről, leszbikusokról, biszexuálisokról, transzneműekről* (2002) *Előhívott önarcképek – Leszbikus nők önéletrajzi írásai* (2003). A Leszbikus Herstory-projekt részeként az *Eltitkolt évek* lett a sorozat következő darabja 2011-ben. A könyvbemutató a Gödörbéli alternatív nőnapra esett, melyen számos nőszervezet képviselte magát. A könyvbemutató a könyv szerkesztője, Borgos Anna, a riporterek, valamint 3 interjúalany, Kristófi Mária, Lovas Nagy Anna és Szabó Judit részvételével zajlott, Takács Anna színésznő pedig részleteket olvasott fel a könyvből.

Az *Eltitkolt évek*et megelőzte az interjúk videóanyagából készült dokumentumfilm Takács Mária rendezésében, melyet a 4. LIFT-fesztiválon mutattak be, ebben a könyv 11 interjúalany mesél életéről a kamerának. A Labriszszal szorosan együttműködik egyébként a 2000-ben megalakult Budapesti Leszbikus Filmbizottság is, melynek első kisfilmje a *Mihez kezdjen egy fiatal leszbikus a nagyvárosban?* volt, majd ezt követte a *Rózsaszín vadászgörény* (játékfilm, 2003), a *Pusztá Cowboy* (kisjátékfilm, 2004), a *Merlin Farsang* (dokumentumfilm, 2004) a *Nem szabad* (videóklip, 2004), a *Kegyetlen nő harci kutyával* (kisjátékfilm, 2004), az *Eklektika Tánciskola* (dokumentumfilm, 2004), a *Zarándoklat a Kecskerúzs földjére* (dokumentumfilm, 2005), az *Elsőbálozók* (dokumentumfilm, 2005). A Budapesti Leszbikus Filmbizottság filmjeit műsorára szokta tűzni a Budapest Pride filmfesztivál is, de külföldi LMFT-filmfesztiválokra is rendszeresen kiküldik őket.

A leszbikusok kezdettől fogva részt vettek a Pink Pikniken, és nem volt kérdés, hogy a Budapest Pride szervezésében is közreműködnek. Egy idő után azonban a Labrisz-tagok szükségét érezték, hogy létrehozzanak egy saját fesztivált, így 2005-ben megrendezték az első, egésznapos kulturális fesztivált, a Leszbikus Identitások Fesztiválját filmvetítésekkel, workshopokkal, irodalmi műsorral, leszbikus herstory kiállítással és egy záróbulival a Merlinben. A nem titkolt cél a láthatóbbá válás és a sztereotípiák oldása volt.¹⁰³ Azóta ötnaposá

¹⁰³ „Tevékenységeink”. Labrisz.hu <http://labrisz.hu/lift>

bővült a fesztivál, és már közreműködik a Művész mozi is, ahol öt napon át naponta egy filmet vetítenek. A zárónapon, szombaton látogathatóak a workshopok, kulturális események, és este általában 600 fő részvételével zajlik a záróbuli.

Az egyesület igen erőteljes kulturális jellege egyébként csak félig tudatos választás: eleve olyan nők kerültek össze a csapatban, akik ezt a látásmódot képviselik: bölcsészek, pszichológusok, tanárok, gender-kutatók. Saját hóbortok, speciális érdeklődések érvényesülnek: Borgos Anna „mániája” az irodalom, a könyvkiadás, Kristófi Máriaé a társasjáték, Takács Máriaé a filmzés, Kövesi Györgyi pedig elhivatott pedagógus.

A Labrisz már többször megkapta a magáét azért, amiért a túlzottan intellektuális vonalat képviseli: az ex-Labrisz-tag, Béres-Deák Rita szerint ezt a leszbikus közösség 90 százaléka nem is érti. A tagok tisztában vannak az őket érő kritikákkal.

„Azt mondják, hogy zárt intellektuell közönség. Kívülről lehet, hogy így néz ki a Labrisz, ami valóság, az az, hogy valóban van egy intellektuális szint, ami kívánatos, hogy valaki itt dolgozzon.” (Kövesi Györgyi)

„Lehet, hogy vannak, akik nem szívesen jönnek a Labriszba, mert túlságosan intellektuális körnek tartják, és azt gondolják, hogy akik itt vannak, azok többnyire „filoszok”. (...) A Labriszban sok a bölcsész, a tanár, a genderes, egyeseknek ez szálka a szemükben. Pedig a Labrisz egyáltalán nem egy okostojás szervezet. Ahhoz, hogy az ember ezekkel a dolgokkal foglalkozzon, bizonyos szintű társadalmi ismeretekhez van szükség. Nyilván ezért gyűltek itt össze ilyen emberek.” (Kristófi Mária)

„Ők most ebben a szakaszban sokkal nagyobb hangsúly fektetnek arra, hogy saját közösségük és a külvilág felé hogyan jelenítik meg magukat. Ez a fajta szellemi, intellektuális kör leszbikus feminista értelmiségi kör elsősorban. Lásd a könyveket, vagy a Mariéknak ez a filmjét” – véli Mocsonaky László, a Háttér Társaság egyik alapítója, aki ugyanakkor azt is hozzátézi: „Nekem úgy tűnik, nagyon aktívak. Ha utcai nyilvánosság kell, ők a legösszeszedettebb civil szervezet, ami megjelenik.”

„A Labrisznak van egy olyan híre, hogy „idősklub”, meg olyan kritikát is szoktunk kapni, hogy elitklub. De ahhoz, hogy egy civil, jogi érdekérvényesítő szervezetet tudjál működtetni, kell egy olyan háttértudás. Mi olyan privilegizált helyzetben vagyunk, hogy van munkahelyünk, valamiből megélünk, és mellette tudunk ilyesmivel foglalkozni. Azt gondolom, a civil élet egy középosztálybeli luxustevékenység. Nem így kéne lennie, de így van. Az emberi jogi aktivisták szűk körben mozognak, ismerjük egymást, ilyen ügyekkel kevés embert lehet megmozdítani.” (Rédai Dorottya)

Tehát a fiatalok hiánya is problémát jelent: a 14 tagot számláló szervezet döntő többsége harmincon felül van, két huszonéves van köztük, aki a harminchoz közelít. A most 25 éves Reisch Éva 2009 év végén, másfél év Labrisz-tagság után lépett ki az egyesületből, melyben szokatlanul fiatalnak számított, és több problémája is támadt a generációs különbségek miatt.

„Egy darabig nagyon-nagyon lelkes voltam, meg tetszett, csak számomra az volt a furcsa, főleg a csapat¹⁰⁴ után, hogy életkorilag más korosztály. A kilépés egyik oka is az volt amúgy, hogy elég sok konfliktusom volt... Nem vagyok konfliktuskerülő ember, de kimondottan gerjesztő sem, de ha úgy érzem, hogy valami igazságtalanság ér, akkor elkezdek nagyon-nagyon magyarázni, és ott éreztem többször ezt. 22, 23 évesen kerültem oda be, és hát picit van ez a » hát ti még nem éltetek eleget, nem tudtok semmit a világról, majd ha lesz két diplomád, akkor hozzászólhatsz ehhez a témához «, és hát basszus, ez rosszul érintett. Ezek ilyen elszólások, nem direkt támadások, hogy műveletlen vagy, de akkor is. Nyilván nem minden emberrel volt ez, de pár emberen ezt éreztem.”

Éva alternatív zenei bulikat kezdett szervezni a Labriszon belül, és miután az első ilyen alkalommal csúnyán összeszólkkozott az egyik ügyvivővel, kilépett a csapatból. A generációs konfliktust azzal is magyarázza, hogy a Labrisz idősebb tagjai teljesen más céllal jöttek össze a „nagy semmi közepén”, a kilencvenes években: Éva hiányolta a kreativitást, és tőle idegennek érezte a rendszerszerűséget, hogy mindenről szavazni kellett és jegyzőkönyvet vezetni.

Reisch Éva a kiválás után folytatta a buliszervezést, az ő keze alatt futnak az Ösztrosokk alternatívájaként indie és elektro bulikat szervező Chicken Exit-partik. Ezek Éva bevallása szerint inkább a queer jegyében szerveződnek, meleg fiúk, heteroszexuális fiatalok is ellátogatnak ide, igaz, 90 százaléka a résztvevőknek még mindig leszbikus lány. A kérdésre, hogy létrehozna-e egy fiatalokból álló leszbikus szervezetet, azt válaszolta: megfordult már a fejében, de így 25 évesen már túlságosan lekötik más tennivalók.

6.3. Leszbikus színterek a partiszférában

Míg a többi önkéntes szervezethez hasonlóan a Labrisz is emberhiánnyal küzd, addig egy-egy havonta szerveződő Ösztrosokk-parti 300-400 nőt képes megmozgatni: ez a „women-only”-összejövetel jelenleg az egyedüli ilyen jellegű szórakozási forma leszbikus nőknek. A rendszerváltás után a Juhász Ildikó-féle Rózsaszín Csokornyakkendőben zajlottak ugyan kisebb női bulik, ám akkor nem volt olyan, egymásra talált leszbikus közösség, mely a Labrisz-estek alakulásakor már igényt tartott nagyobb volumenű partikra is. A 2000-es évek elején az akkor még a Semmelweis utcában lévő Eklektika kávézó leszbikus tulajdonosnője kezdett el a női esteket szervezni. Ezek 2002-ben pár alkalom erejéig a Dohány utcai 4-es Metró szórakozóhelyen zajlottak, majd ismét az Eklektikára korlátozódtak, itt kezdett el zenélni Nagy Szilvia is, az Ösztrosokk későbbi szervezője. A Labrisz 2002-ben az Eklektikában megrendezte az első farsangot, és ő, Labrisz-tag révén, szintén közreműködött DJ-ként. 2003 tavaszán a Labrisz a Shokk Cafében szervezte meg a farsangot, és a kávézó tulajdonosnője kitalálta, hogy havonta, rendszeres jelleggel rendezzenek ilyesmit. A labriszosoknak erre nem volt energiája,

¹⁰⁴ Lány kosárcsapat, melyet Reisch Éva más fiatal leszbikusokkal alapított 2006-ban.

így Nagy Szilvia és barátnője kezdett bele a szervezésbe. Nagy Szilvi szerint erre nagy igény volt akkoriban. „Van ugye a bárkultúra, meleg bárók, ilyesmi, a legtöbb bár vegyes, de férfi dominanciával. Jelen van az igény az úgynevezett leszbikus közösségben – vagy nem közösségben –, hogy a melegségben meg tudja élni a kis szegletét úgy, hogy nincsenek elnyomva a férfiak által. Kisebbség kisebbsége. Nem érezték sokan jól magukat a vegyes, férfiak által dominált szórakozóhelyeken.” Az első Ösztrosokkon 2003 májusában 30-40 nő gyűlt össze, és hónapokon át párral nőtt az résztvevők száma: főleg az aktivizmushoz közel álló nők jártak ide, a 25 éven túli korosztály. Egy-két évbe tellett, mire átlépték a százas vendégszámot, ezalatt az Eklektikában változatlanul zajlottak az Ösztrosokkal párhuzamosan megrendezett női estek egészen 2004 decemberéig, ekkor ugyanis megszűntek.

Közben a Shokk Caféból el kellett jönnie az Ösztrosok stábjának, így kerültek a Jailhouse nevű szórakozóhelyre. Ekkor vált egyre népszerűbbé a rendezvény. „Elkezdett a Jailhouse is kicsi lenni, és akkor nagyon örültünk. Az utolsó hónapokban, amíg ott voltunk, baromira tömve volt a hely, de annyira jó érzés volt, hogy nem lehetett elférni. Láttuk, hogy van egy buli, amit megcsináltunk, és ott van egy csomó leszbikus, akik nem férnek el! Más kérdés, hogy eleve kicsi volt a hely, de a filing tökjő volt.” – emlékszik vissza Nagy Szilvi, aki szerint ekkor már 250-300 ember jött el. 2005 januárjában kerültek a Living Roomba. „A Living Room volt egyébként a kedvenc helyem, pont összeállt a csapat, összeállt a közönség, nagyon lelkesek voltak, voltak 3-400-an, és a pultosok is szuperek voltak”. Itt azonban nem tudták hozni a tulajdonosváltással kívánatosá vált 800 fős vendégszámot, így ismét menniük kellett. Így kerültek a Népligeti metrónál lévő Diesel, későbbi nevén E-Klubba, és ekkor kezdtek el beszállingózni a fiatalabbak is. Már két teremben, egyikben a modern, másikban a retró zenékre zajlott a parti, azonban a belvárostól távoli helyszín nem kedvezett az Ösztrosoknak. 2010 ősze óta mindig máshol zajlik az összejövetel, még nem találták meg azt a helyet, mely az otthonuk lehet – legutóbb március 12-én a Ferenc körúton lévő, Kashmir elnevezésű bárban zajlott a leszbikus buli.

Hogy miért van szükség tisztán női bulira, Nagy Szilvia úgy válaszolt: „Tudok ilyen kis csúnyaságokat mondani... Amikor még nem voltak csajbulik, és jártunk a Capellába szórakozni, vagy az Angyalba, akkor – igaz vagy sem –, nekem a személyes benyomásom az volt, hogy a meleg férfiak nagy részében van egy ilyen hímsovinizmus. Odaálltam a pulthoz piát kérni, és a meleg bárpultosfiú nem vett észre 10 percen át, vagy lekönyököltek az izmos fiúkák. Ez szubjektív élmény, de a legjobb esetben is csak levegőnek voltam nézve. Nem volt egy olyan atmoszféra, ahol otthon éreztem volna magam. Ha egy meleg buliban átmegyek egy tömegben, lenéz, belémkönyököl, egy csajbuliban átmegyek a tömegben, akkor vagy rámmosolyog, elkezd táncolni, nem tudom.”

Nagy Szilvi szerint sok meleg szórakozóhellyel szemben itt nem fordul elő az alkalmi szexuális kapcsolatnak színhelyül szolgáló sötétszoba. Ebben a nők különböznek a férfiaktól,

nehezebben kezdeményeznek, van, hogy hónapokig nem megy oda ahhoz, aki megtetszik neki a buliban. „A buli vége fele, mikor az alkoholszint felmegy, látok ilyen tétova egymásnak eséseket, de ezekből legtöbbször nem lesz semmi más, nem együtt mennek haza. Sokkal több az agyalás. (...) De azért köttetnek itt is kapcsolatok. Azt mondom csak, hogy ha bátrabbak lennének a leszbikusok, akkor sokkal több születne, tele van a hely potenciállal, vannak rezgések, de sok esetben nem lépünk.” Szilvi szerint viszont vannak olyan hajbakapások, amelyet egy meleg buliban nem látni. „Ha teliholdra esik a szombati buli, mindig van valami verekedés, szemüvegleverés, hajtépés” – mondja, és hozzáteszi, hogy tíz buliból egyben fordul elő ilyesmi, leginkább olyan vendégek miatt, akik nézeteltéréseiket csak agresszívan tudják elrendezni, nem tudnak kommunikálni, hanem rögtön nekimennek a másoknak.

Az Ösztrosokk vendégkörének átlagéletkora 22-23 év, ami többeknek korántsem szimpatikus, bár újabban éppen ezért rendeznek 25 + Ösztrosokkot is, mely a 25 éven felüli korosztálynak szól. Sok idősebb leszbikus panaszkodik viszont arra is, hogy a sötétben és a hangos zene miatt nem lehet beszélgetni, normális módon ismerkedni, pedig a tartalmas kikapcsolódásra óriási igény lenne.

6. 4. Egy alternatíva: Csaj Kocsmasport Akciócsoport

Aki nem látogatja a Labrisz programjait, és a szórakozóhelyen sem érzi jól magát, az internetes ismerkedő oldalakra szorítkozva építhet kapcsolatokat. A személyes találkozásnak igyekszik terepet biztosítani a Csaj Kocsmasport Akciócsoport, röviden Csajka, mely két-három havonta szervez játékdélutánokat különböző budapesti szórakozóhelyeken. A Csajka 2006 nyarán jött létre a Szódában, a Wesselényi utcai szórakozóhelyen egy ping pong-bajnokság keretében, ezen körülbelül száz lány, 32 játékos és barátnője jelent meg.¹⁰⁵ Az ötletgazda, Bíró Csilla korántsem „átlagos” leszbikus nő: kifejezetten leszbikus és meleg körökben nemigen mozog, és az önkéntes tevékenységet sem érzi sajátjának (a mozgalmiságba is mindössze három napra kóstolt bele a Szivárvány Társuláson keresztül), barátnőinek nagy része pedig heteroszexuális volt. Az ennek ellenére kiterjedt kapcsolati hálóval rendelkező hölgy a foci világbajnokság sikerén felbuzdulva hozta létre a Csajkát, mely különböző kocsmasportokat, darts-, szkander-, biliárd-, póker- és csocsóbajnokságot takar. Bíró Csilla számtalan kapcsolattal rendelkezik a vendéglátóiparban, és az ismerős kocsmatulajdonosokat nem volt nehéz megfűznie, hogy klubjelleggel ingyen használhassák a kocsmájukat, főleg, hogy a játszódélutánokat vasárnap délutánonként rendezik, mikor egy kocma minden betévedő vendégnek örül.

„Abszolút szabadidős dolog. Itt dohányzunk, iszunk, játszunk” – jellemzi röviden a Csajkát Bíró Csilla, aki szerint meleg közéleti, politikai témák nem jönnek szóba egy ilyen alkalomkor. Az akciócsoportnak létezett régen honlapja, most viszont egyedül Facebook-profilja

¹⁰⁵ Borgos (2011): 317.

él; ennek, illetve a régi honlap és Bíró Csilla kiterjedt baráti körének levelezőlistáján terjednek az információk. Előfordult, hogy az adott kocsmában is kiplakátolta a női szkanderversenyt, és erre jelentkezett egy háromgyermekes, heteroszexuális anyuka, akinek fogalma sem volt, hová érkezik – a versenyt ennek ellenére megnyerte. Az esemény tehát „heterónyilvános”, bár 90 százalékban leszbikusok járnak; Bíró Csilla szerint azért, mivel ilyen fórumokon (például a Labrisz honlapján) hirdetik meg.

„A bátortalanabbak is inkább el mernek jönni egy játékos rendezvényre” – árulja el a rendezvény népszerűségének titkát. Bíró Csilla 2008 és 2009 nyarán ötven fővel Csajka-tábor is szervezett egy kunfehértói, teljesen kivehető táborhelyen, ahol napközben játszottak, este pedig buliztak, 2010-ben azonban nem gyűlt össze elég jelentkező. A Csajka egyébként a legutóbbi LIFT-en is is megjelent, itt pókerklubot szerveztek.

A kocsmasportolók életkora rendkívül változó: 18 és 50 év közöttiek egyaránt eljárnak a rendezvényekre. Bíró Csilla szerint ilyen jellegű eseményre nem a fiatalok vágnak elsősorban, hanem a 40 feletti, mivel jó időtöltésnek tartják, vagy ismerkedni szeretnének, azt buliban pedig sokan nem tudnak. „Ez a heterókra is igaz, a 40 felettieknek nincs terük. Nem tudok olyan helyet a saját koromban, ahol egy 40 feletti pár el tudna menni. Ebből a szempontból sokkal szerencsésebb helyzetben vannak a melegek, mert azoknak már rengeteg van. És ott nem ciki, hogy valaki idősebb, vagy más a társadalmi helyzete. Itt az az érdekes, fantasztikus, hogy ebben a szubkultúrában nagyon sok különböző emberről beszélünk, orvos, ügyvéd, Tescó-feltöltő. A társadalomnak ebben a szubkultúrájában százszor jobban el tudnak lenni” – választa fel a szerinte „röhejes helyzetet” a 45 éves Bíró Csilla, aki szerint ha heteroszexuális lenne, és nem lenne férje, ugyanígy kitaszítottja lenne a társadalomnak, és barátokat is nehezebben szerezne.

A Csajkában tehát a nemi orientáció, az ebből eredő kisebbségi lét fontos közösségformáló szerepet tölt le. Csilla bevallása szerint akkor is szervezne hasonlót, ha nem lenne meleg, bár hozzáteszi: ha heteroszexuálisként szeretne női kártyaklubot csinálni, sokkal nehezebb helyzetben lenne - így viszont rengeteg embert megismerhet.

6. 5. Leszbikus kávézó, leszbikus média

Noha láttuk, hogy egy külön leszbikus tér mekkora jelentőséggel bír, Budapesten nem létezik külön leszbikus nőknek fenntartott kávézó vagy klub. Noha a Pikk Dáma játéklklubnak és a Gobbi Hilda filmklubnak helyet adó Vis Major leszbikus tulajdonban van, a pincérek is leszbikus nők, és a dekoráció, a faliképek is az erőteljes női oldalt képviselik, a tulaj nem szeretné bezárni az ajtót mások előtt, és nem is hirdeti meg leszbikusként helyet.

Ennek nagy valószínűséggel az az oka, ami miatt a 2005 és 2007 között működő leszbikus hely, a *Bárcsak* bár bezárt: csak nőknek fenntartani egy helyet nem kifizetődő. 2005 áprilisában a *Labrisz* hírlevelében olvasható, tulajdonosokkal készült interjúból kiderült, hogy egyikük a lakását adta el, másikuk pedig a munkahelyéről lépett ki, hogy ötletüket megvalósítsák, és nem diszkót, hanem csöndes, beülős, beszélgetős, közösségi teret szerettek volna, a törzsvendégeknek névre szóló bögrével.¹⁰⁶ A tulajdonosok hosszú távra terveztek, ám 2007 októberében az Izabella utca 85. alatt található bár bezárt.

Kristófi Mária így emlékszik vissza erre: „... két leszbikus úgy gondolta, hogy nem létezik az, hogy egy ilyen kis helyet ne tartson el ez a közösség, de létezik! Jó volt, hogy volt, de nem volt akkora beülős közönsége, hogy fönn lehessen tartani, a rezsit nem hozták be gyakorlatilag.” A kudarcban más okok is szerepet játszhattak: Kövesi Györgyi szerint a *Bárcsak* elég rossz helyen volt (a Nyugattól kellett menni gyalog a Városliget felé), és nem találta meg elég nő, vagy nem hirdették eléggé. Béres-Deák Rita szerint a tulajnak egyáltalán nem volt üzleti érzéke, de őt a letámolygó részeg férfiak is roppantmód zavarták: „Voltam lenn párszor, de nem volt hangulatom odamenni, mert a fél este azzal telt, hogy részeg heteró pasikat kellett kidobálni, és azok folyton visszajöttek, mert nem bírták elviselni, hogy van egy olyan tér, ahova férfiak nem léphetnek be. Ez így nem buli, hogy lemész a barátaiddal beszélgetni, biliárdozni, ilyesmi, aztán tízpercenként megakasztja, hogy letámolyog egy részeg, és ki kell dobni. És ha jól emlékszem, ott még a biztonsági őr sem volt férfi, a tulajnak kellett intézkedni, aki nem volt egy drabális állapot, nem tudott a fizikai erejével fellépni, hogy akkor tűnjetek innen.”

Ebből is látszik, hogy miért is van sokaknak szüksége fizikailag lehatárolt női terekre. Béres-Deák Rita szerint ez kultúrafüggő is: Magyarországon rendkívül erős a heteroszexista világregend, a magyar férfiak iszonyatosan nyeregben érzik magukat, megszokták, hogy kifejezhetik azt, hogy ha tetszik neki egy nő, odamehetnek hozzá, nyomulhatnak rá. És jobban ki is fejezik, ha valami nem tetszik nekik. „Heteró nők ezeket kevésbé produkálják, fizikailag sem erősek, és nem érzik magukat feljogosítva arra, hogy ezt kifejezzék. (...) Egy magyar nőt olyan atrocitások érnek utcán és bármilyen nyilvános térben, amelyet egy észak-európai nő el sem tud képzelni” – tette hozzá Béres-Deák Rita.

A leszbikus bár hiányát interjúalanyaim szinte egyöntetűen azzal is magyarázták, hogy a nők anyagi helyzete korántsem teszi lehetővé egy meleg férfiakéhoz hasonló meleg üzleti infrastruktúra létrejöttét. Egy 2011-ben publikált felmérés szerint a nők átlagosan 25 százalékkal kevesebbet keresnek, mint a férfiak.¹⁰⁷ A meleg férfiak pedig, legalábbis bizonyos csoportjaik fokozottabb figyelmet érdemelnek fogyasztói magatartásuk, vásárlóerejük, véleményvezető

¹⁰⁶ „Bárcsak = Bár, csak nőknek”. *Labrisz Hírlevél*, 51 (2005. április)

¹⁰⁷ A nők negyedével kevesebbet keresnek, mint a férfiak. Magyar Távirati Iroda, 2011. március 7. http://mti.hu/cikk/2011/03/07/a_nok_negyedével_kevesebbet_keresnek-_mint_a_ferfiak-534759

szerepük folytán, például a divat, a testápolás, az ételek, italok, éttermi fogyasztásuk, a lakásberendezésre való érzékenységük alapján.¹⁰⁸

A leszbikus nők többségének az életformája is különbözik a meleg férfiakétól: a meleg férfiak közösségi élete nagyobb részben zajlik bárokban, szórakozóhelyen, centrikusan a szexuális partnerkeresés terein. Kristófi Mária szerint a nőknek más a társkeresési attitűdje: a férfiak az ismerkedés, az alkalmi kapcsolataik miatt bátrabban bele mennek ilyen terekbe, a nők neki se indulnak, mert ilyen helyeken úgyse lehet ismerkedni. „Nem kevesebb a leszbikus, és még az sem igaz, hogy kevesebben mozognának nyilvánosan, hanem kevesebbet költenek ezeken a helyeken, és nem bírnának fennmaradni anyagilag. Egy nőnek meghirdetett tér sokkal kevesebb bevételt termel, mint egy férfiaknak. Ez általánosabb gender kérdéshez kapcsolódik szerintem, nem egy specifikus leszbikus kérdés” – fejtette ki Borgos Anna. Béres-Deák Rita szerint sem szerepelnek a leszbikus nők piacként. Reisch Éva szerint is ugyanannyi leszbikus van, mint meleg, de a meleg identitás megélésében nagy a különbség közöttük: a fiúknak „kell a szex”, míg a nők sokkal könnyebben visszafojtják ezeket a dolgaikat, leélnék akár 40 évet orgazmus nélkül.

A leszbikusmédia hiánya a leszbikus infrastruktúra hiányából következik. A Company magazinban számtalan, férfiaknak szóló hirdetés található: itt hirdetnek a szaunák, a melegbárok, szex shopok. Ebből is látszik, hogy a férfiak kiváló marketing célcsoport. Mivel leszbikusokat szolgáló üzleti infrastruktúra nem létezik, hirdetőik sincsenek, és ha nincsenek hirdetőik, a leszbikus nyomtatott sajtóterméket sem tartja el semmi.

2007 októberében megjelent ugyan a *Dyke* magazin, mely magasra tette a mércét: a legszínvonalasabb női magazinokkal könnyen felvehetette volna a versenyt kivitelezés és tartalom szintjén. A vaskos, 82 oldalas, kiváló minőségű papírra nyomott, igényes fotókkal illusztrált kiadvány itthoni és külföldi hírekkel, portrékkal, pszichológiai témákat körbejáró riportokkal, interjúkkal, stílus- és dizájn-, utazási, valamint gasztronómiai rovatokkal jelent meg. A színvonalnak megfelelt az ára is: a magazin 690 forintért volt kapható. A lap azonban két számot sem ért meg, a szerkesztők pedig nyomtalanul eltűntek.¹⁰⁹

Azóta nem volt hasonló kezdeményezés, még a jóval olcsóbb online médiában sem. Sokak szerint a leszbikusmédia felé tett első lépésként talán elég lenne a Labrisz honlapját feldúsítani, de erre a szervezeten belül nincsen ember. Pedig számos (főleg nyugati) ország a példa arra, hogy létezhet leszbikusmédia: a LOTL (Lesbians On The Loose) magazin Ausztráliában, az angol Diva, vagy az amerikai Curve hosszú ideje jelen van a piacon. A kérdés csak az, hogy a magyar leszbikusoknak van-e igénye arra, amire a nyugati leszbikus közösségekben természetes jelenségnek számít?

¹⁰⁸ Töröcsik (2002): http://www.dr-torocsik.hu/tanulmanyok/meleg_fogyasztok.pdf

¹⁰⁹ Állítólag Amerikába távoztak az anyagi csőd, a tartozások miatt.

6. 6. Leszbikus igények

Annak érdekében, hogy elérjem a magyar leszbikusok azon kis csoportját, mely a Labriszon keresztül kapcsolatban áll a felülről szervezett nyilvános terekkel, pár kérdésből álló kérdőívet küldtem a Labrisz külső levelezőlistájára. Ennek célja az volt, hogy képet kapjak a tágabban értelmezett lesbikus közösségről a dolgozatom által érintett témákban. Van-e a leszbikusoknak igénye olyan nyugaton elterjedt, kifejezetten női nyilvánosságra, mint például a lesbikus kávézó vagy lesbikus média? Arra is kíváncsi voltam, mi a véleményük olyan kérdésekről, mint a melegeket amúgy megosztó felvonulás kérdése, illetve a leszbikusok és feministák kapcsolata. Mivel a nők és férfiak elkülönülése fontos tényező a jelenleg létező, korábbi fejezetekben elemzett lesbikus-nyilvánosságoknál, a meleg férfiak és meleg nők viszonyát is meg szerettem volna ismerni. 50 fő töltötte ki az online kérdőívet, és 48 értékelhető választ kaptam. A minta a Labrisz-levelezőlistán rajta levő leszbikusokból állt össze. Ez a közösség csak egy szűk kört képvisel, a Labriszszal kapcsolatban állókat, akik érdeklődnek az önkéntes szervezet munkája iránt. A felmérés módszerei csak egy felületes kép kialakítását tették lehetővé – egy komplett, szociológiai-pszichológiai módszereket magában foglaló kérdőív meghaladta volna e szakdolgozat kereteit –, ám ez a kép épp elég volt arra, hogy alátámassza a lesbikus igényekkel kapcsolatos feltevéseimet.

A 48 válaszadó számára a párra találás fórumait főleg az internet és szórakozóhelyek jelentik (24, illetve 21 válaszadó), míg sokan említették a baráti kapcsolati hálót, mint a párkeresés egyik csatornáját (15 válaszadó). Csak négyen említették az önkéntes, direkt leszbikusoknak szóló rendezvényeket ilyen terepként, hárman pedig olyan neutrális helyszíneket, mint a felsőoktatási intézmények. Olyan is akadt, aki állítása szerint mindenhol képes ismerkedni: négy válaszadó gondolta úgy, hogy bárhol képesek barátnőket találni. Egyik ilyen válasz a korábbi fejezetben felvázolt lesbikus szubkultúra külső megjelenési formáira vonatkozóan is tartalmazott információt (a válaszokat eredeti helyesírással közlöm, az idézett szöveg utáni szám a válaszadó sorszámát jelzi): *„Én szimbólumok segítségével, (például ékszerek), szívárványos karlánc, nyaklánc, labrisz bárdforma fülbevaló, kifejezetten feltűnően vállalom önmagam, így azt hiszem, akár utcán is, illetve, egyéb közösségben is esélyt adok magamnak az ismerkedésre. (3)”*

A külön lesbikus kávézó vagy klub ötletét a megkérdezettek döntő többségben támogatták: 40 igen született és 8 nem. *„Egy ilyen helyet évek óta hiányolunk, ha lenne, biztos vagyok benne, hogy sokan látogatnák (33)”*- állította az egyik válaszadó. Volt, aki felemlgette azt a nézőpontot, mely a lesbikus nők közé agresszívan betolakodó heteroszexuális férfiak és homofóbok jelenlétét teszi nemkívánatossá egy ilyen bár esetében: *„Őszintén megvallva, csak akkor mennék el lesbikus bárba, ha megfelelő lenne a biztonság, amikor nem kellene attól tartanom, hogy bárki betévedhet oda és kritizálhat/bántalmazhat engem, a barátaimat és a*

többi leszbikusust csak azért, mert mások vagyunk, mint ők. (15)” Előfordultak olyan válaszadók is, akik attól függetlenül, hogy jó ötletnek tartják a kávézót, válaszaikban kifogást emeltek a kizárólagos „leszbikus” kategória, illetve az elkülönülés ellen. *„Nem szeretem, ha vkit hátrányosan megkülönböztetnek, tehát nem szeretem, ha vhova csak vmilyen fajú, vallású, nemi identitású ember mehet be (pl. mi van, ha vki nem tudja eldönteni, hogy leszbikus-e vagy sem?) (17)*” *„Én örülök annak, ha egy hely nem kizárólag női, vagy férfi, vagy meleg, illetve engem az sem zavar, ha a lánybulikon fiúk is vannak, vagy hogy az Eklektika kávézó is pl vegyes ilyen szempontból, szóval nekem nincs rá szükségem, de megértem azokat, akiket mindez zavar. (19)*” *„Személy szerint nem szeretek ennyire elhatárolódni a heteróktól. Viszont remek kikapcsolódás egyszer-egyszer. (36)*” *„Szerintem, ha küzdünk az egyenjogúságért, akkor miért kellene elkülöníteni magunkat, "leszbi újság, leszbi club, leszbi ez, leszbi az..." inkább melegbarát hely legyen, ahova nem csak melegnek mennek be, de alapvetően ne kelljen mondjuk arra figyelni, hogy vajon nem sértünk-e meg valakit azzal, ha adunk a párunk számára egy pusztit. :) (37)*”.

A leszbikus sajtótermékről alkotott vélemények hasonlóak voltak a leszbikus kávézóról alkotottakhoz, igaz, valamivel kevesebben, 34-en állították, hogy szükség van kizárólag leszbikusoknak szóló médiára (ebből 5-en vélekedtek úgy, hogy a nyomtatottra nem, de online sajtótermékre szükség van). Volt olyan válaszadó, akinek személy szerint nincs igénye ilyesmire, de tisztában van azzal, hogy másoknak ez fontos: *„Nekem nincs rá szükségem, viszont el tudom képzelni ez mennyire fontos pl egy vidéki leszbikusnak, vagy akár egy nem "előbújít" valakinek. (19)*”. Ismét akadtak olyanok, akik az elkülönülést, a merev leszbikus kategóriát nem tartották helyes irányynak: *„A pletykák nem igazán hoznak lázba, emellett minden mást elolvashatok más újságokban, így a kérdés: Miért lenne ez más, mint a többi újság? Csak azért, mert leszbikusoknak szól? (15)*” *„Szerintem nem célszerű megkülönböztetni a leszbikusokat és melegeket hiszen a célunk egy. Legyen egységes újság ahol mindenki megtalálja saját rovatát. (23)*”

A meleg férfitársadalomtól való elkülönülés korántsem tűnt akkora igénynek, mint amekkorára a feminizmus második hullámának képviselői vagy a meleg mozgalmakban részt vevő leszbikusok beszámolóí alapján következtethetnénk. A meleg férfiakkal való kapcsolatra vonatkozó válaszokból az derült ki, hogy a megkérdezettek több mint a felének (30) vannak olyan meleg fiúbarátai, akikkel közös programokon vesznek részt, buliznak, beszélgetnek, kirándulnak. 18 válaszadónak ugyanakkor egyáltalán nincsenek kimondottan meleg fiúbarátai, páran csak felszínes ismeretségről számoltak be, valakinek inkább heteró fiú barátai vannak. 32 válaszadó eljár vegyes bulikba is, a Brutkó diszkó például nagy népszerűségnek örvend a vizsgált közösségen belül. Van, aki kifejezetten a vegyes terekbe szeret járni: *„Igen, ezeket jobban szeretem mint a csak-lány-bulikat (19)*” *Csak ilyen bulikba járok, mivel ami csak lányoknak szól, abból nincs túl nagy választék. (33)*” Ismét volt olyan válaszadó, aki kifejezetten az elkülönülés, pontosabban a heteroszexuálisoktól való elkülönülés ellen emelt

kifogást: „Olyan bulikba járok szívesen, ahol olyan zene, program van, ami érdekel (ez általában nem függ attól, hogy a megjelentek milyen szexuális irányultságúak, nem szoktam őket erről faggatni) (17)”

Miután kiderült, a többség baráti kapcsolatot ápol meleg férfiakkal, nem volt meglepő, hogy a többség szerint (azok szerint is, akiknek nincsenek meleg barátaik) semmi különöset nem gondolnak róluk a meleg férfiak. Sokan kiemelik a bajtársi érzületet, az összetartozást, az „egy hajóban evezést”, hogy toleránsak velük szemben, és hogy működőképesek a leszbikus-meleg baráti körök. „Meleg férfiak közt is láttam már olyat, aki nem szerette különösebben a leszbikusokat, de többségében olyannal találkoztam, akinek semmi problémája nem volt. (35, van meleg barátja) ” „A meleg férfiak előttem könnyebben nyílnak meg, sokszor többet tudok róluk, mint a saját családjuk (de utálok amikor folyton "anyácská"-nak szólítanak) (36, van meleg barátja). Néhány érdekes ellenvélemény ennek ellenére született: „A meleg férfiakkal én általában jól kijöttem, bár nem vagyok nőies alkat, az a kifejezetten fiús lány sem (hosszú hajam van, járok magassarkú csizmában meg ilyenek). Többször hallottam már, hogy a meleg férfi ismerőseimet is félelemmel töltik el a férfias leszbikusok, és értetlenkedni szoktak: hogy lehet, hogy a nőket szeretik, de a párjuk nem is néz ki "nőiesen"? (8)” „A melegek szerint a leszbikusok agresszívok, és zárt közösség (11)” „A meleg férfiak szerintem toleránsabbak, de akad közöttük aki nem szívesen barátkozik velünk.. (12)” „A meleg férfiaktól elég távol állunk összességében, ez valószínű stílusbeli illetve érdeklődésbeli különbségek miatt van. (Bár ez jó felületes vélemény..) Persze intellektuálisabb körökben ez nem érdekes (19)” A meleg férfiak véleményét csak pár barátom által ismerem, ők úgy vélik sok leszbikus lány csak "divatból" van együtt más lánnyal, x év múlva férfi mellett fog kikötni. (33)” „A meleg férfiak mindig is távolságtartóak voltak a leszbikus nőkkel. (39)”

Mint ismeretes, a Budapest Pride keretében megtartott Meleg Büszkeség Menete igencsak megosztja a meleg közösséget. A megkérdezett leszbikusok többsége szükségesnek tartja a menetet (35 fő), bár ebből hárman úgy gondolják, nem ilyen formában. Néhány példa az elutasító válaszok közül: „Szerintem ebben az országban nem tudja betölteni sem a jogszerző, sem a szórakoztató, ismeretterjesztő, kultúrákat összehozó funkcióját. (5)” „Sokat segít azoknak akik egyedül érzik magukat a problémájukkal, vagy nem merik vállalni azt akik. De tény, hogy az amúgy elfogadó emberek egy része ilyenkor határozottan elveszti a szimpátiáját. (36)” „Jelen formájában több bajt okoz, mint megoldást. Túl sok feszültséget szít. Sikeresebbek lennének a puha módszerek - cikkek, könyvkiadás, nevelés, stb. (45)” „Igen, de kultúráltabb formában. Nem ennyire kirívó viselkedéssel, mint amit az elmúlt években volt tapasztalható. (49)”

A feminizmus és a leszbikusság viszonyára vonatkozó kérdések meglepő eredményt hoztak: mindössze kilenc személy állította határozottan, hogy feministának vallja magát,

tizenhatan határozott nemmel válaszoltak, a válaszadók fele pedig egy köztes pozíciót foglalt el a kérdésben: egyetértenek a feminizmus alap gondolatával, hasznosnak is tartják a feministák munkáját, hisz ők is elítélik a férfi-nő megkülönböztetést, de a szélsőséges feminista látásmóddal nem szeretnék azonosulni. Egy jellegzetes példa: „*Nem vagyok feminista, bár egy kemény nő vagyok belül és biztos vannak feminista nézeteim, de nem annak gondolom őket. Szimplán egy nagypofájú, gondolkodó nő vagyok.. :)Sokszor szégyellem a feministákat, zavarva, ha engem is annak tartanának.(19)*” Van, aki a társadalom sztereotip megítélése miatt nem alkalmazná magára a kategóriát. A válaszokból kiderül, hogy sokan a feminizmust úgy ítélik meg, mint az azt elutasító társadalom, tehát azonosultak azzal az attitűddel, mely a feminista kifejezésben egy szélsőséges ízt érez. Ezt a 8-as válaszadó kiválóan meg is fogalmazza: „*Azokat az elvadult nézeteket, hogy a nők önmagukban is fenn tudnának maradni, mert kihordanák egymást, nem támogatom, de nem hiszem, hogy ezeket tényleg bárki is támogatná, inkább úgy tűnik számomra, hogy ezt a feminizmus ellenzői adják a feministák szájába. Olyan álláspontokat viszont gyakran hallok, hogy a nők a "jobb nem", mert szebbek is meg strapabíróbbak is meg talán okosabbak is. Ezekkel sem értek egyet, de ez se hiszem, hogy a feminizmus része. Összességében: ha a feminizmus alatt a nők egyenjogúsági mozgalmát értjük (és mi mást értenénk) akkor teljes mértékben támogatandónak tartom, és ebben az értelemben feministának vallom magam, de a fenti mellékizék miatt nem szívesen használom ezt a szót. (8)*”

A kérdőívből lehet következtetni arra, milyen típusú nyilvános tereket preferálnak a Labrisszal kapcsolatban álló leszbikusok. Többségük szórakozóhelyeken és az interneten ismerkedik, és noha örömmel fogadná egy kizárólag nőknek szóló médium vagy vendéglátó egység létrehozását, számukra nem okoz problémát a meleg férfiakkal való vegyülés, a vegyes szórakozóhelyeken való bulizás, vagyis a férfidominanciával jellemzett meleg nyilvánosságban való részvétel. Ezeknek a leszbikusoknak a többsége a többségi társadalom felé kommunikáló meleg nyilvánosság legfontosabb fórumát, a Meleg Méltóság Menetét is támogatja. A válaszokból az is kitűnik, hogy nem szívesen azonosulnak a feminista kategóriával a kifejezés szélsőséges felhangjai miatt, bár az alapfeltevésekkel (férfi-női egyenlőség) egyetértenek.

6. 7. A leszbikus közösségek problémája: a civil probléma

A Labrisz külső levelezőlistáján 235 fő található, a „Labrisz és köre” tehát nagyjából 250 főt takar. Ha kiindulópontként Alfred Kinsey kutatását vesszük, mely a férfiak 8 százalékát, a nők 2 százalékát találta szexuális szokásaikat tekintve kizárólag homoszexuálisnak, akkor a 2001-es demográfiai adatok alapján a teljes, 10.043.224 főt számláló népesség 4.791.817 férfija közül 383.345 fő, 5.251.407 nőlakosa közül pedig 105.028 fő meleg.¹¹⁰ Ez a durva következtetés

¹¹⁰ Töröcsik (2002): http://www.dr-torocsik.hu/tanulmanyok/meleg_fogyasztok.pdf

egyelőre nem bizonyítható, hisz sokan élnek rejtőzködően. Csak a látható leszbikusok számát lehet megsaccolni: a látható leszbikus élet Budapestre koncentrálódik és a leszbikus nyilvános terekben mérhető a nők száma: Ösztrosokk-bulin átlagosan 400 nő, a LIFT záróbulikon pedig 600 nő is megfordul.

A 14 állandó tagot számláló Labrisz eközben emberhiánnyal küzd. „A LIFT-es bulin ott van 600 nő! Hol vannak ezek a fiatalok hétköznap?” - fakadt ki Kövesi György, mikor az önkéntesek utánpótlása szóba került. Kristófi Mária szerint a többség élvezzi az elért eredményeket, illetve a „partvonalról kritizál”. „Hogy '99 óta a Labrisz az egyetlen bejegyzett szervezet, az gáz. Már ki kellett volna alakulnia az ilyen leszbikusoknak, olyan leszbikusoknak” – mondta Gergely Vera, a Labrisz ügyvivője, aki szerint ennek több oka van. A legfontosabb, hogy Magyarországon a civil szféra kiforratlan, nagyon el vagyunk maradva, a többség nem ebbe szocializálódott. Vera szerint ehhez elő kell bújni, de nálunk a környező országok átlagához képest is kevesen bújnak elő.

Az önkénteshiány nem speciális leszbikus probléma, az összes meleg civil szervezet súlyos forrás- és emberhiánnyal küszködik, az önkéntesek szabadidejükben, teljesen ingyen dolgoznak. Mocsonaki László szerint egy profi, jól működő civil szervezethez fizetett alkalmazottak kellene. A helyzet javulásához a politikának is egyértelműbbnek kell lennie: a szociális munkásokat, rendőröket és tanárokat is fel kell készíteni a meleg problémáira, valamint jóval tudatosabb állampolgári magatartásra lenne szükség. „Nem a teljesen emancipálódott meleg élet kánaánja vagy paradicsoma jött el, hanem kényelmesebb a rejtőzködés” – fogalmazta meg a helyzet lényegét Mocsonaki László.

A magyarországi civil élet kiforratlansága a demokrácia „fiatalkorúságára” vezethető vissza. A közösségek hálózata és a közösségi kapcsolatok intenzitása a poszt-szocialista, félig-modernizálódott, relatíve szegény piaci társadalmakban meglehetősen sokkal kisebb, mint a jólétben élő modern piacgazdasági társadalmakban vagy a tradicionális társadalmakban, mivel hiányos a társadalom többségének állampolgári tudata és igény szintje is, és a tradicionális közösségi kötelek már jobbra léptek, miközben polgári közösségek alig keletkeztek.¹¹¹ Ugyanakkor a civil kötelek a modern országokban is lazulnak, tehát kialakulhat az a helyzet is, hogy mire a magyar társadalom megérne a változásra, univerzális szintű problémákkal kellene szembenéznie?

A társadalmi attitűdök megváltozásához egyöntetűen azt állítják a meleg, hogy tömeges *coming out*-ra, egyrészt minél több híresség, másrészt minél több átlagos meleg nyilvános előbujására van szükség. „Ne csak Ungár Klára és Gordon Agáta jelenjen meg. Ha az átlagember a melegekre gondol, ne csak Freddy Mercury és Elton John és Terry Black jusson eszébe. Ez nagyon sokat tudna adni a 700 lakosú faluban élő óvónőnek, ha egy Alföldi Róbert vagy akárki kiállna” – fejtette ki Reisch Éva.

¹¹¹ Utasi (2009): 11.

Kulcsfontosságú a megoldásban a média szerepe is: Rédei Dorottya szerint az elmúlt években nőtt a meleg és leszbikusok láthatósága, csak éppen a média által meghatározott formában. Béres-Deák Rita a magyar sajtótermékek meleg reprezentációit vizsgálva 2000-ben azt találta, hogy mikor az újságcikkek a szerintük elszigetelt leszbikusokról beszélnek, a szexualitás, a leszbikus vágy megnyilvánulására, illetve a heteroszexuális világhoz, férfiakhoz való viszonyukra koncentrálnak, és következetesen hallgatnak arról, hogy a leszbikusok akár közösséget is alkothatnak, és egy leszbikus kapcsolatban nem csak a szex létezhet.¹¹² A kép megváltoztathatásához természetesen olyan átlagos leszbikusokra van szükség, akik előbújnak és vállalják, hogy egy női magazinban névvel, arccal, fogadott vagy saját gyerekekkel bemutatassák őket. A média hozzáállásában is sürgető lenne a változás: amíg a meleg felvonulás békés menetelői helyett a szenzációhajhász, rózsaszín tangában hivalkodó transzvesztitára fókuszálnak az országos televíziók kamerái, addig az átlagember részéről sem várható el, hogy a melegekre gondolva ne a provokációra vagy a perverzítésra jusson eszébe.

¹¹² Béres-Deák Rita: „Kísértetiesen nem hasonlítunk? leszbikusok a magyar sajtóban”. In: *Leszbikus tér/erő* (2001): 56-72.

7. Összegzés

Dolgozatomban arra vállalkoztam, hogy a magyarországi melegnyilvánosságon belül feltérképezzem a lesbikus-nyilvánosságot. A melegség speciális kisebbségi státuszából és fenyegetettségéből kifolyólag a nyilvánosságot olyan, a meleg egymás közt megteremtett belső közösségi tereként értelmeztem, ami lehetőséget teremt a meleg és lesbikus identitás megéléséhez és beazonosításához. Ehhez pozitív szerepmoდეllek kellenek, és amíg a szélesebb társadalmi nyilvánosság és a média ilyeneket nem kínál, addig különös fontossággal bír a kisebb-nagyobb meleg- és lesbikusközösség. Az internetes közösségi és ismerkedési fórumok mellett a magyarországi meleg infrastruktúra is teremt ezeknek a közösségeknek: nyilvános tereket, bárókat, klubókat, szórakozási lehetőségeket, de csak Budapesten, vidéken szinte teljesen kiépítetlen. A fővárosi melegnyilvánosság férfiaknak és nőknek egyaránt szabad bejárást teremt, ugyanakkor férfidominancia a jellemző: ennek interjúalanyaim szerint egyik oka az, hogy a nők kevésbé élék meg identitásukat nyilvánosan és a meleg infrastruktúrába ágyazva, a másik pedig az, hogy szükségük van saját, férfióktól elkülönülő lesbikus terekre, ahol „biztonságban” vannak.

Igyekeztem történeti kontextusba helyezni a magyarországi lesbikus közösségek formálódását, és ha néha túl részletesen jártam körbe egy-egy jelenséget, azt a magyar lesbikusokról szóló források hiánya miatt tettem, mivel olyan, kevésbé kutatott területről van szó, melyről a későbbiekben több jelentéktelennek tűnő apróságból állhat össze egy egységes kép. A lesbikusókat övező csendet csak néha törte meg egy-egy nő iránti vonzalmairól elhíresült személy, és csak a nyolcvanas évekből, az Ipoly moziban működő titkos baráti lesbikus közösségről maradtak fenn dokumentációk. A lesbikusó társadalmi láthatatlansága és a látható közösségek hiánya miatt sokak számára a lesbikus identitás is nehezen volt beazonosítható. A meleg férfiókat kisebb, a meleg nőket nagyobb mértékben jellemző súlyos csendet a rendszerváltás előtti években a nemzetközi AIDS-pánik hatására az állam által is elismert melegjogi mozgalmak oldották fel.

Magyarországon a látható lesbikus közösségek kialakulása a nyugati lesbikus mozgalmakhoz képest közel harmincéves késéssel zajlott le a 90-es évek elején, a szélesebb melegjogi mozgalmakba ágyazva, kezdetben szoros kapcsolatokat ápolva a feminista törekvésekkel. A lesbikusó a meleg civil szerveződés által megteremtett nyilvános terekben osztoztak a férfiókkal a Labrisz 1997-es megalakulásáig, amikor is a pszichológiai, történelmi és kulturális okokkal magyarázható elkülönülési vágy határozott lépésekre sarkallta a Háttér Társaság a Melegékért egyesületben tevékenykedő nőket. A Labrisz olyan felülről szervezett,

nők számára nyilvános, férfiak számára zárt közösségi tereket hozott létre, amelyek biztonságos teret biztosítanak a leszbikus identitás beazonosításához, megerősítéséhez és megéléséhez (Labrisz Lazuló, Pikk Dáma játékkör, Gobbi Hilda Filmklub, Labrisz-farsangok). Ezek egyúttal a nagytársadalom számára való láthatóvá tétel jegyében, a külvilág felé is kommunikálnak egy kívülre irányuló nyilvánossággal (a Herstory-archívum, könyvkiadás, filmkészítés, Leszbikus Identitások Fesztiválja, Melegség és Megismerés Program).

A Labrisz tehát a meleg civil életben hozott létre külön leszbikus nyilvánosságot, míg a szórakozási formák által képviselt nyilvános tereken belül is elkülönül egy férfiktól zárt nyilvánosság. Ezt néhány éve egyedül az Ösztrosokk-bulik képviselik, melyeken a párkeresés egyszerűbb és kényelmesebb a vegyes meleg terekben kisebb mértékben előforduló nőknek. Az éjszakai életre alternatívát kínál a laza közösségi kapcsolatokra a Csaj Kocsmasport Akciócsoport is. Sok leszbikus nő tagja vegyes meleg sportegyesületeknek is (Atlasz, Frigó), melyeket vegyes jellegük miatt nem vizsgáltam meg tüzetesen.

A magyarországi, leginkább csak nők számára elérhető leszbikus nyilvánosság tehát a meleg nyilvánosságon belül működik, és fő funkciója az, hogy a nők nők iránt érzett fizikai és érzelmi vonzalmának biztonságos terepet biztosítson, és a közösség által képviselt csoportidentitással megerősítse az egyén homofób társadalom által fenyegetett identitását. A Labrisz a meleg férfi önkéntesektől elkülönülve a speciális női érdekeket is nagyobb eredményességgel tudja képviselni. Az általam készített kérdőívekből kiderül, hogy a Labriszsal kapcsolatban álló leszbikusok részéről nagy igény van az elkülönülő női terekre, melyek hiánya főképp gazdasági okokkal magyarázható: a nők nem képeznek fizetőképes csoportot, és a tudatos leszbikus életmód is hiányzik, melyre a leszbikus infrastruktúra épülhetne. Így a leszbikusok a szélesebb meleg nyilvánosságban is részt vesznek, a kisebbségi státusz ugyanis komoly összetartó erő. Elmondható az is, hogy a magyar leszbikus szubkultúra ebben a vonatkozásban még eléggé fejletlen, de sokak reménye szerint nyugati mintára előbb-utóbb behozza a lemaradást. Meleg és leszbikus közösségekre és azok – melegek számára – korlátozás nélkül elérhető nyilvánosságára ugyanis mindig szükség lesz: a queer hiába divatos kategória, a kisebbségi státusból eredően mindig lesznek olyan egyéni konfliktusok, amelyek kezelése és feloldása érdekében kellene ezek az egyszerre zárt és nyilvános terek is.

A meleg identitás felismerése és beazonosítása, a család és a szűk baráti kör előtt történő *coming out* nehézségeit még a jogi egyenlőség sem fogja tudni feloldani, hiszen civilizációnkban egyelőre a heteroszexualitás az egyetlen, magától értetődő szexuális igazság. Ez a heteroszexuális nőkkel szemben is különösen sok elvárást támaszt a még mindig erősen patriarchális szemléletű Magyarországon. Hazánkban a leszbikusok helyzete így kétszeresen nehezített, identitásuk békés és egészséges megéléséhez ezért kulcsfontosságú a több résznyilvánosságból összeálló leszbikus nyilvánosság, mely egyre határozottabban halad a szélesebb társadalmi nyilvánossággal való párbeszéd felé.

Felhasznált szakirodalom

Könyvek

Borgos, Anna (szerk.): *Előhívott önarcképek*. (Budapest: Labrisz Leszbikus Egyesület, 2003)

Borgos, Anna (szerk.): *Eltitkolt évek*. (Budapest: Labrisz Leszbikus Egyesület, 2011)

Béres-Deák Rita, Borgos Anna, Hatfaludi Judit, Takács Mária, Rózsa Judit, Sándor Bea (szerk.): *Szembeszél*. (Budapest: Labrisz Leszbikus Egyesület, 2001)

Esterberg, Kristin G.: *Constructing Communities, Constructing Selves. Lesbian and Bisexual Identities*. (Philadelphia: Temple University Press, 1997)

Eszenyi, Miklós: *„Férfi a férfival, nő a nővel”*. (Budapest: Corvina Kiadó, 2006)

Feleky, Gábor (szerk.): *Közösségi relációk: elméletek, narratívák, hipotézisek*. (Szeged: Belvedere Meridionale, 2009)

Háttér Társaság a Melegekért: *Tízévkönyv. Háttér Társaság a Melegekért tíz éve a civil világban*. (Budapest: Masculus Kiadó, 2005)

McLaren, Angus: *Szexualitás a 20. században*. (Budapest: Osiris Kiadó, 2002)

Takács Judit, Mocsonaki László, P. Tóth Tamás (szerk.): *A leszbikus, meleg, biszexuális és transznemű (LMBT) emberek társadalmi kirekesztettsége Magyarországon. Kutatási Zárójelentés*. (Budapest: MTA Szociológiai Kutatintézet, 2007)

Takács, Judit: *Homoszexualitás és társadalom*. (Budapest: Új Mandátum Kiadó, 2004):

Tóth, László: *A homoszexualitásról*. (Budapest: T-Twins Kiadó, 1994)

Cikkek, tanulmányok

Béres-Deák, Rita: *Kis leszbikus történelem*. Labrisz.hu <http://labrisz.hu/kis-leszbikus-tortenelem>

Béres-Deák, Rita: „Külső és identitás a leszbikus közösségben”. In: *Szembeszél*. Szerk. Béres-Deák Rita, Borgos Anna, Hatfaludi Judit, Takács Mária, Rózsa Judit, Sándor Bea. (Budapest, Labrisz Leszbikus Egyesület, 2001)

Bunch, Charlotte: „Lesbians In Revolt”. In: *The Furies*, Washington, 1972
<http://www.feminist-reprise.org/docs/lwmbunch.htm>

Fuss, Diana: „Leszbikus és meleg elmélet: az identitáspolitika kérdése”. In: *Replika* 33-34 (1998)

Hanzli, Péter: „156 BÉK másfél év alatt”. *Frissmeleg.hu*, 2011. február 15.
http://www.frissmeleg.hu/2011-02-15/156_bek_masfel_ev_alatt

Hanzli, Péter: „Húsz évvel ezelőtt indult a Mások újság”. In: *Company magazin*, 2011 április

Heller, Mária: „Új kommunikációs helyzetek és szükségletek: a hierarchikus nyilvánosságok kialakulása”. In: Nyíri Kristóf (szerk.): *Mobil információs társadalom*. (Budapest: MTA Filozófiai Intézet, 2001) http://21st.century.phil-inst.hu/2001_marc/brosura_hm/heller.htm#8

Jagose, Annamarie: „Queer-elméletek”. In: Annamarie Jagose (szerk.) *Bevezetés a queer-elméletbe*. (Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 2003)

Jakab, István: „Melegfelvonulás pro és kontra”. In: *Company magazin*, 2011. április

Láner, László: „Kell egy csapat. Láner László beszélgetése Juhász Ildikóval”. In: *Előhívott Önarcképek*: 139-144.

Nestle, Joan: „Az emlékezés akarata: utam a Leszbikus Nőtörténeti Archívummal”. Borgos Anna (szerk.): *Előhívott önarcképek*. (Budapest: Labrisz Leszbikus Egyesület, 2003)

Mátay, Mónika: „Történészek Habermasról”. In: *Szociológiai Figyelő*, 1999
<http://www.c3.hu/~szf/Szofi99/07/Szemezes-Fr.htm>

Sándor, Bea: „Válaszutak: a leszbikus történelem és politika alapjai”. In: *Leszbikus tér/erő*. (Budapest: Labrisz Leszbikus Egyesület, 2000)

Riszovannij, Mihály: „Self-Articulation of the Gay and Lesbian Movement in Hungary after 1989”. In: Helena Flam (szerk.) *Pink, Purple, Green. Women's, Religious, Environmental and Gay/Lesbian Movements in Central Europe Today*. (New York: Columbia University Press, 2001)

Dr. Töröcsik, Mária: „A 'meleg' fogyasztó – célcsoport vagy 'kis színes'”. Dr. Töröcsik Marketing Inspiráció – Fogyasztói Magatartás Kutató Intézet Kft. (2002) http://www.dr-torocsik.hu/tanulmanyok/meleg_fogyasztok.pdf

Utasi Ágnes: „A közösségi kapcsolatok és a közélet”. In: *Közösségi relációk: elméletek, narratívák, hipotézisek*. Szerk: Feleky Gábor (Szeged: Belvedere Meridionale, 2009)

Weeks, Jeffrey: „Diskurzus, vágy és szexuális deviancia: problémák a homoszexualitás történetében”. In: Tóth László (szerk.): *A szex. Szociológia és társadalomtörténet*. (Budapest: Új Mandátum, 1998)

Szerzővel nem rendelkező források:

„A nők negyedével kevesebbet keresnek, mint a férfiak”. Magyar Távirati Iroda, 2011. március 7. http://mti.hu/cikk/2011/03/07/a_nok_negyedével_kevesebbet_keresnek_mint_a_ferfiak-534759

“Bárcsak = Bár, csak nőknek”. *Labrisz Hírlevél*, 2005. április

Budapest Pride Leszbikus, Meleg, Biszexuális és Transznemű Film- és Kulturális Fesztivál honlapja: budapestpride.hu

Labrisz Leszbikus Szervezet honlapja: Labrisz.hu

Lesbian Herstory Archives. History and Mission
<http://www.lesbianherstoryarchives.org/history.html>

Ungár Klára beszélt már másságáról”. Index.hu, 2005. március 8.
<http://index.hu/belfold/0308ungar/>

„Women's Spaces and Lesbians in Feminism”. OutHistory.org
http://www.outhistory.org/wiki/Women%27s_Spaces_and_Lesbians_in_Feminism

Interjúalanyaim névsora:

Borgos Anna, Labrisz Leszbikus Szervezet

Béres-Deák Rita, Háttér Társaság a Melegekért

Bíró Csilla, Csaj Kocsmasport Akciócsoport

Gergely Vera, Labrisz Leszbikus Szervezet

Kövesi Györgyi, Labrisz Leszbikus Szervezet

Kristófi Mária, Labrisz Leszbikus Szervezet

Nagy Szilvia, Szivárvány Misszió Alapítvány, Ösztrosokk

Mocsonaki László, Háttér Társaság a Melegekért

Réday Dóra, Labrisz Leszbikus Szervezet

Reisch Éva, Chicken Exit